

**INSTITUTIONEN FÖR PEDAGOGIK
OCH SPECIALPEDAGOGIK**

SKOLA I LÅSTA FORMER -

En diskursanalys på ett statligt ungdomshem

Linda Dahlhöjd

Uppsats/Examensarbete:	15 hp
Program och/eller kurs:	Specialpedagogprogrammet
Nivå:	Avancerad nivå
Termin/år:	Vt/2018
Handledare:	Marianne Dovemark
Examinator:	Karin Rönnerman
Rapport nr:	VT18-2910-259-SPP610

Abstract

Uppsats/Examensarbete: 15 hp
Program och/eller kurs: Specialpedagogprogrammet
Nivå: Avancerad nivå
Termin/år: VT/2018
Handledare: Marianne Dovemark
Examinator: Karin Rönnerman
Rapport nr: VT18-2910-259-SPP610
Nyckelord: Diskursanalys, särskild skolform, samhällsvård, SiS

Syfte: I denna studie har syftet varit att undersöka **hur skolgången skrivs fram** för elever med Statens institutionsstyrelse (SiS) som huvudman, och således befinner sig i en särskild skolform. För att lyckas med att undersöka detta behöver följande frågor arbetas vidare med:

1. Vad skrivs fram kring i lagtext och policydokument för SiS som huvudman för en särskild skolform?
2. Vad framkommer från och om ungdomen själv kopplat till skola i den samlade dokumentationen som finns att tillgå?
3. I vilken strukturell kontext befinner sig en SiS-placerad ungdom avseende skola?

Teori: Faircloughs (1992, 1995) kritiska diskursanalys har använts som både teoretisk bakgrund och metod för denna studie.

Metod: Producerad empiri har tolkats med hjälp av kritisk diskursanalys (CDA) med fokus på den diskursiva och sociala praktiken, och med inslag av både diskursiva och icke-diskursiva förhållanden. Studien har utförts under vårterminen 2018 på ett statligt ungdomshem i SiS regi.

Resultat: Det finns en tydlighet i både lagtext och policytexter rörande barn som har sin skolgång med Statens institutionsstyrelse som huvudman. Det finns en samverkansskyldighet mellan berörda myndigheter, men i studien uppmärksammas svårigheter att fullfölja detta i praktiken när flera diskurser möts och ska samverka kring skolgång. De elever vars skoldokumentation studerats i denna studie skrivs i dokumentation mer fram som ”placerade ungdomar” än som potentiella skolelever.

Förord

Denna magisteruppsats är skriven inom ramen för det specialpedagogiska programmet på Göteborgs universitet. Det är ett examensarbete om 15 poäng som avslutar tre års studier på halvfart. Jag vill rikta ett stort tack till de blivande specialpedagoger och speciallärare som jag mött under dessa tre år. Jag vill också tacka de lärare som jag mött genom åren och som på olika sätt bidragit med sin kunskap. Ett stort tack riktar jag också till de ungdomar och den personal från skiftande professioner som bidragit till empiri till detta examensarbete. Ett särskilt tack till min handledare Marianne Dovemark som bidragit med hjälp och stöd under skrivandets gång och som möjliggjort denna slutprodukt. Största tacket går dock till min familj som möjliggjort dessa tre år av arbete och studier. Nu är jag i mål och det ska bli oerhört spännande att se hur jag kan använda mig av allt jag lärt mig i min kommande framtid som specialpedagog.

Lindome, maj 2018

Linda Dahlhöjd

Innehållsförteckning

Inledning.....	1
Bakgrund	3
En skola för alla	3
Särskild skolform	4
Elevhälsa.....	5
SiSam – en samverkansmodell	6
Annan skolrelaterad dokumentation.....	6
Syfte och frågeställningar.....	8
Teoretiskt ramverk.....	9
Kritisk diskursanalys - CDA.....	9
Tidigare internationell forskning.....	10
Tidigare nationell forskning.....	12
Sammanfattande analys av tidigare forskning.....	13
Urval och metod	14
Urval.....	14
Metod för att producera empiri.....	15
Kritisk diskursanalys (CDA) som metod.....	16
Etiska dilemman.....	17
Reliabilitet och validitet.....	19
Resultat och analys	20
Textnivå	20
Diskursiv praktik.....	22
SiSam – skoluppdrag	22
Socialtjänstens ansökan om plats och egen utredning (BBiC).....	23
SiS utredning - elevintervjuer.....	24
Den sociala praktiken	24
Sammanfattning	25
Diskussionsdel	27
Metoddiskussion	27
Resultatdiskussion.....	28
Diskursordning och identitet.....	28
Förändringsarbete – att blicka framåt	30
Referenslista	32

Inledning

Statens institutionsstyrelse (SiS) är en statlig myndighet som bedriver individuellt anpassad tvångsvård, samt verkställer sluten ungdomsvård. Det finns i dagsläget 24 särskilda ungdomshem med cirka 700 platser för barn och ungdomar i åldern 10–21. SiS som institution faller under socialdepartementets verksamhetsområde. Samtliga SiS institutioner för barn och ungdomar är skyldiga att erbjuda skola (SFS,2010:800). Skolan inom SiS är en särskild skolform och SiS är huvudman för skolverksamheten. Sedan en lagändring 1 juli 2015 finns det väldigt lite utrymme för skolan inom SiS att göra avsteg från skollagen.

Jag har arbetat som lärare inom Statens institutionsstyrelse (SiS) i cirka tolv år. Tio av dessa år har jag haft en stor del av min tjänst i ett tvärprofessionellt utredningsteam och då haft en specialpedagogisk funktion. Ett utredningsteam består av specialpedagog, socionom, psykolog, läkare och behandlingsassistent. Jag har på daglig basis mött de barn och ungdomar som har sin skolgång med SiS som huvudman, och på nära håll upplevt hur problematiskt det kan vara att få samtliga aktörer för ett placerat barn att samverka trots krav på samverkansskyldighet (SOU, 2010:95). Barn i samhällsvård har ofta en skolproblematik som inte sällan kommer i skymundan för de behandlingsinsatser som förespråkas (Hugo, 2013, Vinnerljung 1998). Med barn i samhällsvård menas barn som av olika anledningar placeras i boende utanför det egna hemmet. Cirka fyra procent av alla barn beräknas någon gång varit i behov av samhällsvård (social rapport, 2013). Dessa barn behöver dock inte ha haft sitt boende på en SiS-institution, utan kan också haft sitt boende i familjehem, jourhem eller ett hem för vård och boende (HVB-hem). I denna studie är det dock enbart skoldokumentationen för barn som befinner sig på institution som studerats närmare.

När en ungdom tvångsplacerats på en institution där SiS är huvudman för skolverksamheten, innebär det nästan alltid att de får avbryta den eventuella skolgång som pågått vid placeringstillfället. Vid inskrivning på SiS kartläggs samtliga ungdomar med hjälp av ADAD. ADAD står för Adolescent Drug Abuse Diagnosis och är från början ett amerikanskt mätinstrument, men är anpassat av SiS till svenska förhållanden (Statens institutionsstyrelse, 2016). I ADAD-intervjun uppger en stor majoritet av ungdomarna har de upplevt skolproblem, och en majoritet av ungdomarna uppger också att de vill ha hjälp med sin skola. I ADAD framkommer att 23 procent har gått om minst en årskurs, cirka 50 procent har fått någon form av specialundervisning och 45 procent har någon gång varit avstängda från undervisningen (Statens institutionsstyrelse, 2012). Vidare lever de elever som vistats inom SiS ofta i ett socialt utanförskap så till vida att de ofta hör hemma i så kallade marginaliserade områden. Deras föräldrar befinner sig inte sällan utanför arbetsmarknaden, och dessa barn och ungdomar har ofta växt upp i en socioekonomiskt svag kontext (Statens institutionsstyrelse, 2016). I samtal och intervjuer som genomförs inom ramen för placering framkommer ofta en känsla av utanförskap och brist på tillhörighet i samhället, brist på begriplighet. Bristande skolgång är en riskfaktor och ytterligare skäl till att känna utanförskap (Vinnerljung, 1998). Utanförskapet kan också tänkas förstärkas av det faktum att dessa ungdomar rent fysiskt befinner sig utanför samhället genom att de på SiS är inlåsta under tvång. För att säkerställa att dessa ungdomar/elever har en skolgång av god kvalitet skall ett samarbete äga rum mellan hemskolan, skolan inom SiS, socialtjänsten, vårdnadshavare/god man och andra eventuella aktörer som barn- och ungdomspsykiatri (BUP). Det krävs ett helhetsgrepp kring dessa elever för att möjliggöra en positiv och obruten skolgång (Socialstyrelsen & Skolverket, 2013).

Inom en statlig myndighet som SiS samverkar många olika professioner och flera parallella diskurser är i bruk. I detta sammanhang står termen ”diskurs” för ett synsätt eller ett perspektiv, och i denna studie kommer de diskurser som samverkar eller eventuellt krockar att vidare studeras vilket beskrivs ingående i teori- och metoddel (Bergström & Boréus, 2017; Fairclough 1992, 1995). En placerad ungdom på SiS interagerar under en vanlig vecka med behandlingsassistenter, chefer, lärare, socialsekreterare, läkare, sjuksköterska, behandlings- och utredningssekreterare, psykolog och så vidare. Förutom att en placerad ungdom interagerar med ett stort antal professioner på plats ska också SiS som myndighet interagera med placerande socialtjänst, tidigare hemskola och /eller utbildningsnämnd, vårdnadshavare och andra eventuellt aktuella aktörer som BUP. I detta sammanhang och med dessa förutsättningar ska en skolgång erbjudas om 23 timmar i veckan och skolgången ska hålla samma kvalitet och med få undantag följa samma skollag som den reguljära skolan (SFS, 2008:10). Hur gör man för att säkerställa att dessa ungdomar får en fungerande skolgång trots vård på institution? Att studera detta närmare förefaller av stor vikt då en fungerande skolgång är den enskilt viktigaste faktorn för hur det går för dessa ungdomar i framtiden (Socialstyrelsen, 2010) och både nationell och internationell forskning visar att dessa ungdomar ofta underpresterar i skolan trots goda kognitiva färdigheter (Vinnerljung, 1998; Stone, 2008).

I denna studie har vissa avvägningar gjorts vad gäller val av begrepp. De barn som har sitt boende utanför sin ursprungsfamilj benämns som *placerade barn och/eller ungdomar*, även om de i vissa fall kan ha fyllt 18 år. Begreppet *i samhällsvård* används för att benämna barn som bor i familjehem, i hem för vård och boende (HVB-hem) eller på ett särskilt ungdomshem tillhörande statens institutionsstyrelse (SiS). Begreppet *elev* används då det finns en direkt koppling till skolgång, men det kommer också användas som uttryck för en identitet – det vill säga huruvida ett placerat barn kan utveckla en elevidentitet inom ramarna för SiS skolverksamhet. Vidare finns det genomgående i studien en användning av begrepp kopplade till socialtjänstlagen och här kommer förklaringar ges löpande när detta krävs för att texten ska vara lättillgänglig.

Bakgrund

Statens institutionsstyrelse (SiS) är en myndighet som bedriver samhällsvård för både vuxna och barn. Den samhällsvård som bedrivs kopplat till barn och ungdomar består av 24 särskilda ungdomshem, med cirka 700 platser. Dessa ungdomshem tar emot barn och ungdomar i åldrarna 10–15 eller 16–21. De flesta av dessa ungdomshem tar emot antingen flickor eller pojkar, men det finns ett fåtal som blandar kön. SiS bedriver också hem för vuxna missbrukare, men denna grupp kommer inte att beröras i denna studie. De barn och ungdomar som vistats inom något av SiS ungdomshem är antingen omhändertagna enligt LVU - lag med särskilda bestämmelser för vård av unga (SFS 1990:52), eller dömda enligt LSU - lagen om verkställighet av sluten ungdomsvård (SFS 1998:603). Placeringsperioden inom SiS kan variera från ett par veckor och upp till flera år. På SiS kan man placeras på en akut- och utredningsavdelning eller på en behandlingsavdelning. Samtliga avdelningar ska oberoende av placeringsorsak erbjuda en fullvärdig skolgång för den placerade ungdomen inom ramen för en särskild skolform. Skolans roll inom SiS har stärkts sedan en lagändring gjordes 1 juli 2015 (SFS 2010:800). En frivillig skola ska erbjudas i en annars tvingande miljö där de ungdomar som går i skolan samtliga är på institutionen under någon form av tvång. En placerad ungdoms skola och vardag styrs förutom av skollagen även till stor del av lagtexten kring LVU - lagen om verkställighet av sluten ungdomsvård (SFS 1998:603), eller LSU - lagen om verkställighet av sluten ungdomsvård (SFS 1998:603). Dessa två lagtexter har också i vissa aspekter makten över skollagen (SFS, 2010:800) även om detta maktförhållande blivit mer jämlikt sedan förändringen i skollagen 2015. En skolelev med SiS som huvudman har ytterst begränsad makt och valfrihet, och det gör att de professionella som finns runt en placerad ungdom har ett stort ansvar för att samverka kring en fungerande skolgång.

En skola för alla

I skollagen står det tydligt att svensk skola ska vila på en demokratisk grund. Alla elever ska ha tillgång till en adekvat utbildning oavsett bakgrund. ”Utbildningen inom skolväsendet ska vara likvärdig inom varje skolform (...) oavsett var i landet den anordnas” (SFS, 2010:800, 1 kap. 9§). I början av 1980-talet infördes en ny läroplan för det obligatoriska skolväsendet. I denna läroplan myntades begreppet ”en skola för alla”, vilket i princip innebar att alla barn och ungdomar oavsett individuella förutsättningar skulle ha rätt till en likvärdig skolgång (Lgr 80). På lärarutbildningarna utbildades lärare för att kunna möta alla elever, och man gick ifrån det tidigare system där segregering var vanligt till följd av alla särskilda undervisningsgrupper som var norm före Lgr 80. Svensk utbildningspolitik är starkt influerad och påverkad av olika internationella överenskommelser och konventioner. Specialpedagogikens grundsyn sägs ofta vara nära kopplad till Salamancadeklarationen som antogs i Unesco 1994 och som sedan uppdaterats under åren (2006). Denna deklaration betonar mänskliga rättigheter och lägger särskilt fokus på den grupp människor som i något avseende är i behov av stöd. Man är i deklarationen tydlig med att alla elever oavsett svårighet bör undervisas i den vanliga skolan och få det stöd som krävs, vilket innebär att olika elever får olika mycket stöd men alla ska få det stöd man behöver för att klara skolgången (Ahlberg, 2015: Salamancadeklarationen, 2006). Inkludering som begrepp används i Salamancadeklarationen och under utbildningen till specialpedagog är inkludering ett begrepp som man möter i många olika sammanhang. En exakt definition av vad inkludering egentligen innebär är svår att finna, men de flesta verkar vara överens om att det till skillnad från integrering inte handlar om att individen ska anpassa

sig till gruppen, utan undervisningen och skolan som institution ska anpassas efter individen (Ahlberg, 2015; Nilholm & Göransson, 2013).

Parallellt med denna utveckling i det allmänna skolväsendet har det sedan 1946 funnits institutioner i olika former för tvångsomhändertagna barn. Barn som i någon mån, och av olika orsaker, fysiskt exkluderats från samhället genom att lyftas från sitt sammanhang och placeras på SiS. De särskilda ungdomshemmen inom SiS kallades först för ungdomsvårdsskolor, sedan paragraf 12-hem och sedan början av 1990-talet är de i SiS regi och benämns som särskilda ungdomshem. Även för barn i samhällsvård på institution har skola erbjudits sedan införandet av ungdomsvårdsskolor 1946, men från början var fokus framför allt på behandling och skola sågs inte som en del av detta (Hugo, 2010). Barn som har sin skolgång inom Statens institutionsstyrelse (SiS), vilket denna studie fokuserar på, har samma rättigheter till en likvärdig skola som barn i den reguljära skolan i det allmänna skolväsendet. Placerade barns rättigheter i skolan stärktes tydligt i den lagändring som gjordes 1 juli 2015 där många av de undantagsbestämmelser som funnits kopplat till skolan inom SiS togs bort (SFS 2010:800), vilket presenteras vidare nedan under rubriken ”Särskild skolform”. Ungdomar som vistas i samhällets vård och som undervisas i en särskild skolform bör rimligtvis ha samma rättigheter till en likvärdig skola som de ungdomar som tillhör det allmänna skolväsendet. Hur olika aktörer samverkar för att placerade ungdomar ska omfattas av rådande skollag och läroplan är av stor vikt för denna studie, och förhoppningen är att en ingående studie av dessa elevers skoldokumentation kan ge svar på hur detta exemplifieras i praktiken (SFS 2010:800; Lgr 11, Gy 2011).

Särskild skolform

Skolverksamheten inom SiS har sin utgångspunkt i 24 kap. 8–9 §§ i skollagen (SFS 2010:800). Skolverksamheten inom SiS klassificeras som en särskild utbildningsform och ingår inte i det reguljära skolväsendet. SiS är huvudman för den skolverksamhet som bedrivs i SiS regi. Varje särskilt ungdomshem med tillhörande institutionsområde räknas som en skolenhet. I oktober 2014 genomförde Skolinspektionen en inspektion av 24 stycken av SiS institutioner och dess skolverksamhet. Skolinspektionen (2015) lyfte många förbättringsområden för skolan inom SiS. Det framkom bland annat att eleverna erbjöds färre lektioner än vad eleverna själva önskade. Många elever kände sig dessutom omotiverade och ansåg att lärarna hade lågt ställda förväntningar på deras skolprestationer. Vidare kritiserades det system SiS då använde sig där institutionschefen utsåg en pedagogisk ledare som fick det pedagogiska ansvaret, medan det juridiska ansvaret för skolan låg hos institutionschefen. Skolinspektionen (2015) hänvisar till Socialstyrelsens rapport (2010) där man särskilt skriver fram att barn som växer upp i samhällets vård ligger i riskzon för en ofördelaktig utveckling. En av de större riskfaktorer som finns vad gäller framtida psykosociala problem är en icke avklarad grundskola, alltså där man lämnar årskurs nio utan fullständiga betyg (Socialstyrelsen, 2010). Med anledning av den kritik som framkom från Skolinspektionen gjordes också förändringar i skollagen 2015 (SFS, 2010:800) för att förbättra skolsituationen för barn och ungdomar med en skolgång inom SiS.

Med anledning av de förändringar i skollagen som beslutades 1 juli 2015 fick SiS en ny organisation för skolverksamheten, vilket generaldirektören för SiS fattat beslut om (SiS hk dnr 1.1.3-1156-2015). En av de större förändringarna från 2015 var att varje skolenhet nu skulle ha en egen rektor. Tidigare hade varje skolenhet haft en pedagogisk ledare som haft rektors arbetsuppgifter, men det juridiska ansvaret låg hos institutionschefen och således föll

det yttersta ansvaret för skolverksamheten på institutionschefen. Det var en stor organisatorisk förändring att skolverksamheterna inom SiS från 2015 skulle ha en rektor, och för att möjliggöra denna förändring har många före detta pedagogiska ledare genomfört rektorsutbildning sedan år 2015. Det har också rekryterats rektorer från kommunal verksamhet för att täcka upp behovet. Den andra stora förändringen var att man införde krav på elevhälsoteam och att det i dessa team skulle finnas någon med specialpedagogisk kompetens.

Elevhälsa

I och med ändringen i skollagen (2008:10) som började tillämpas 1 juli 2011 infördes en samlad elevhälsa för det allmänna skolväsendet. Elevhälsa ska bestå av ett multiprofessionellt team där det bland annat ska finnas personal med specialpedagogisk kompetens. Att elevhälsans fokus ska vara att arbeta hälsofrämjande och förebyggande skrivs fram tydligt i de nya bestämmelserna (Ahlberg, 2015). För SiS som särskild skolform dröjde det till 2015 innan det blev ett krav på en samlad elevhälsa. Vad denna förändring eventuellt kan ha inneburit för de elever som har sin skolgång på SiS finns det ännu ingen forskning kring, men rent konkret har som tidigare nämnts införandet av elevhälsa inneburit att specialpedagogen som profession blivit vanligare inom SiS. Det har även anställts och utbildats speciallärare för att säkerställa elevhälsans krav på specialpedagogisk kompetens. SiS använde tidigare yrkestiteln *utredningspedagog* för att förtydliga vilka lärare som arbetade i multiprofessionella utredningsteam, vilket SiS har en lång tradition av. Sedan ett par år tillbaka är det främst specialpedagoger och speciallärare som arbetar i dessa team. De utredningar som en specialpedagog inom SiS utför inom ramen för dessa team är dock inte den typ av utredning som föreligger ett åtgärdsprogram, utan pedagogiska utredningar där socialtjänsten är uppdragsgivare. I utredningsuppdraget kan det finnas frågor kring inlärningsförmåga, eventuell dyslexi, koncentrationssvårigheter och liknande, och dessa utredningar är ämnade att hjälpa socialtjänsten att hitta rätt skolform för eleven vid flytt från SiS ungdomshem. Specialpedagoger inom utredningsteam ingår också i elevhälsoteamet, och inom ramen för detta arbete utförs pedagogiska utredningar för att till exempel utröna behovet av särskilt stöd. Det går dock fortfarande att hitta skrivelser från SiS där både titel utredningspedagog och pedagogisk ledare används, trots att det nu finns ett lagkrav på att det ska finnas en rektor och att elevhälsan ska innehålla personal med specialpedagogisk kompetens (Statens institutionsstyrelse, 2018).

Under 2018 har det arbetats aktivt med att implementera en fungerande elevhälsa inom samtliga SiS-hem för barn och ungdomar och olika ungdomshem har kommit olika långt i detta arbete. På den institution där studien äger rum finns ett elevhälsoteam bestående av rektor, specialpedagog, skolsköterska och skolpsykolog, funktionen kurator saknas då den person som hade den befattningen har slutat. Inom SiS som helhet finns ett fungerande nätverk mellan specialpedagoger och speciallärare. I detta nätverk har utvecklingen av elevhälsan inom SiS stått i fokus under läsåret 2017/2018. Nätverket har regelbundna möten via Skype och minst ett par fysiska träffar per år. SiS har också haft ett samarbete med Petri Partanen från Skolutvecklarna Sverige för att utveckla elevhälsoarbetet inom SiS. För att säkerställa att skolgången prioriteras av alla aktörer kring eleven skall samtliga institutioner inom SiS arbeta med en samverkansmodell vid namn SiSam.

SiSam – en samverkansmodell

Skola, hälso- och sjukvård och socialtjänst har ett gemensamt ansvar vad gäller att samverka kring placerade barn. Denna samverkansskyldighet (SOU 2010:95) är inte alltid helt känd hos alla aktörer kring ett placerat barn, vilket Skolverket och Socialstyrelsen uppmärksammat i det vägledningsmaterial som tagits fram på regeringens uppdrag. Det har också framkommit att det finns åtta kritiska punkter före, under och efter ett barns placeringsperiod (Skolverket & Socialstyrelsen, 2013, s. 11):

1. Behov av samordning
2. Behov av underlag
3. Kostnadsansvaret behöver synliggöras
4. Roller behöver synliggöras
5. Barnets behov behöver uppmärksammas
6. Relevant information behöver föras vidare
7. Avslutningsfasen behöver förberedas
8. Behov av samordning

På uppdrag från regeringen har Specialpedagogiska skolmyndigheten (SPSM) och SiS tagit fram en samverkansmodell för att säkerställa en obruten skolgång för de barn och ungdomar som är i behov av samhällsvård, och därför placeras inom SiS. Denna samverkansplan går under namnet SiSam och började tas i bruk på projektbasis åren 2013–2015 (SPSM, 2013). Projektarbetet avslutades samma år som förändringen i skollagen ägde rum, och SiSam ska nu vara implementerat på samtliga institutioner. SiS har slutit avtal med de kommuner som oftast står för placeringar inom SiS, men även andra kommuner finns med och samverkar. Modellen består av sju olika steg där man i samverkan mellan SiS, socialtjänst och hemskola/utbildningsförvaltning granskar hur skolgången såg ut före placering, hur det ska fungera under placeringen och vad som sker när eleven lämnar SiS (Statens institutionsstyrelse, 2017). Placerande socialtjänst ska tillsammans med elevens hemkommun utverka ett skoluppdrag som ska gälla under den tid som eleven är placerad inom SiS. Om det vid placeringstillfället saknas en aktuell skola ska utbildningsnämnden i den placerade kommunen samverka med socialtjänst för att skriva fram ett skoluppdrag. Ett skoluppdrag ska inkomma för både skolpliktiga och icke skolpliktiga elever, oavsett placeringsuppdrag eller längd på placeringen. På den institution där studien ägt rum är det elevens mentor i samarbete med studie- och yrkesvägledare som efterfrågar SiSam-dokumentet ifall det inte inkommit i samband med placeringen. SiSam-dokumentet ska sedan följa eleven under placeringen och när eleven flyttar ska en överenskommelse dokumenteras med placerande socialtjänst. I denna studie har dock enbart de punkter i Sisam-dokumentet som ska vara klart inför och under placering granskats, vilket förklaras ytterligare under metodkapitlet.

Annan skolrelaterad dokumentation

Förutom ett skoluppdrag som skrivits fram i SiSam-dokumentet har en elev inom SiS som regel en hel del övrig dokumentation kring sig som placerande socialtjänst bifogar, eller som produceras kring eleven när denne är på plats. Intressant för denna studie är att undersöka den dokumentation som berör skolgången för en placerad ungdom/elev. Som regel ska man hitta skolinformation i följande dokument:

1. Ansökan om plats: I socialtjänstens ansökan om en plats på ett statligt ungdomshem ska det framgå vilken skola som är elevens senaste skola, och lite allmän information kring tidigare skolgång. Det ska även finnas kontaktuppgifter gällande skola, eller kontaktperson på placerande kommuns utbildningsnämnd.
2. BBiC: förkortningen står för Barnens Behov i Centrum och är socialtjänstens egen utredning som ligger till grund för de insatser som bestäms – till exempel LVU. BBiC är framtaget för socialtjänstens myndighetsutövning och ska främja en positiv placeringsperiod. Det ämnar också stärka barnperspektivet, och möjliggöra delaktighet för de barn och ungdomar som berörs (Socialstyrelsen, 2015). Enligt rekommendationer i SiSam ska socialtjänsten redan då en BBiC skrivs ha ett kommande skoluppdrag i åtanke (Statens institutionsstyrelse, 2017). I en BBiC ska ungdomen och ungdomens vårdnadshavare få möjlighet att uttrycka sina tankar kring skola och utbildning.
3. SiSam: skoluppdrag enligt beskrivning ovan.
4. SiS-utredning: Socialtjänsten har möjlighet att ansöka om en utredningsplacering inom SiS. En utredningsplacering är åtta veckor och innebär att den placerade ungdomen deltar i en omfattande utredning där socialtjänsten inkommit med utredningsfrågor som man vill besvaras. En av delarna i en SiS-utredning är ett omfattande pedagogiskt utlåtande, vilket är SiS namn för en pedagogisk utredning. Detta utlåtande innefattar alltid, förutom diverse tester, en kvalitativ semistrukturerad intervju med berörd ungdom. Det är denna intervju som kommer studeras i denna studie.

Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att gestalta hur ungdomen beskrivs/tillskrivs i dokument i relation till skolgång och framtid, och hur skolgången planeras och gestaltas för ungdomar med SiS som huvudman. För att undersöka detta preciseras syftet med hjälp av följande frågeställningar:

1. Vad skrivs fram i lagtext och policydokument som rör SiS skola?
2. Vad framkommer från och om ungdomen själv kopplat till skola i den samlade dokumentation som finns att tillgå?
3. I vilken strukturell kontext befinner sig en SiS-placerad ungdom?

Teoretiskt ramverk

Inför denna studie eftersöktes tidigare forskningsrapporter, publicerade artiklar, böcker och studier kopplade till det ämne som avsågs att studera – placerade ungdomars skolgång. I Sverige finns det ett relativt begränsat urval, medan det i Storbritannien och USA finns en längre och bredare forskningstradition avseende skolgång för barn och ungdomar i samhällsvård. Samhällsvården i andra länder skiljer sig ofta markant mot samhällsvården i Sverige, men trots detta faktum lyfts en del internationell forskning som får anses relevant för studien. I detta kapitel redogörs också för den teori som fungerat som bakgrund till denna studie, och de dokument som ligger till grund för dokumentanalysen presenteras utförligt. Det kan vara av vikt att nämna att samtlig forskning som det refereras till är genomförd före år 2015, vilket är det år då en stor förändring ägde rum avseende SiS skolverksamhet som en direkt effekt av lagändringen 2015 (SFS, 2010:800). Hur denna lagförändring påverkat skolgången för placerade barn finns det i dagsläget inga studier kring.

Kritisk diskursanalys - CDA

Diskursanalys som både bakomliggande teori och analysmetod har under 2000-talet blivit allt vanligare, och används oftare inom samhällsvetenskaplig forskning. I detta stycke lyfts främst teorin bakom diskursanalys, men även metoden kommer beröras då de är tätt sammankopplade. Det finns olika inriktningar inom diskursanalys, men gemensamt för samtliga är systematiska studier av olika diskurser. Själva ordet diskurs kan översättas med till exempel synsätt, inriktning eller perspektiv (Bergström & Boréus, 2017). Den största skillnaden i diskursanalysens olika inriktningar förefaller vara om man ger begreppet en snäv eller mer vid innebörd. De så kallade första generationens diskursanalytiker beskrivs besitta ett snävt synsätt där enbart lingvistiska fenomen i en text studeras, utan koppling till det sammanhang som texten produceras eller läses i. Diskursanalysen har dock med hjälp av andra och tredje generationens diskursanalytiker utvecklats från det rent lingvistiska, och begreppet diskursanalys har vidgats (Bergström & Boréus, 2017). Nutida diskursanalyser gör ofta anspråk på att kunna se diskurser som både socialt bestämmande och socialt formande, utifrån den samhällskontext diskursen befinner sig i. Foucault (1972) som varit tongivande för andra och tredje generationen definierade till exempel diskurser som ”praktiska handlingar som systematiskt formar de objekt de talar om”. (s. 58) Den kritiska diskursanalysen (CDA) har sitt ursprung i Foucaults begrepp och definitioner, men Fairclough (1992, 1995) hjälpte till att vidga begreppet ytterligare genom att tillföra den sociala praktiken som en dimension. Fairclough menar att det finns strukturer i samhället som upprätthåller till exempel maktpositioner, och att olika diskurser påverkar och ibland konkurrerar med varandra inom ramen för detta. Diskurser påverkas alltså även av icke-diskursiva externa strukturer, vilket är en bärande teori i CDA. I den sociala praktiken kan man således jämföra både diskursiva och icke-diskursiva områden, vilket varit användbart i denna studie. Den sociala praktiken rymmer flera dimensioner och syftar också till att lyfta de socio-materiella villkoren som i detta fallet elever har att förhålla sig till (Gustafsson, 2003). CDA gör vidare anspråk på att kunna yttra sig kritiskt kring de samhällsfenomen som manifesteras genom olika diskursers maktförhållanden, vilket skrivs fram med hjälp av begreppet diskursordning (Bergström & Boréus, 2017). CDA kan beskrivas med stöd av en modell där analysen sker i tre steg. De tre diskursdimensionerna inom CDA är:

1. Textanalys
2. Diskursiv praktik

3. Social praktik

Med hjälp av Faircloughs diskursdimensioner kan man studera förhållandet och relationer mellan olika diskurser, och undersöka de sociala strukturer som manifesteras (Bergström & Boréus, 2012). Fairclough (1998) menar att olika diskurser formar identiteten hos berörda subjekt. En individ kan ta flera olika subjektpositioner (Foucault, 1972; Bergström & Boréus, 2017) beroende på vilken diskurs som är rådande i stunden. I denna studie betyder det konkret att de ungdomar vars dokumentation studerats, inte bara påverkats utan också formats av de olika diskurser som samverkar kring dem. Det är alltså relevant att med hjälp av diskursanalys studera hur en elev inom SiS skrivs fram, och hur detta påverkar en ungdoms möjlighet att vara en skolelev i en miljö där flera olika diskurser råder. Vilken subjektposition erbjuds placerade ungdomar och är det möjligt att identifiera sig som en skolelev när man är placerad inom SiS?

Discourse is socially constitutive as well as socially shaped: it constitutes situations, objects and knowledge, and the social identities between people and groups of people. It is constitutive both in the sense that it helps sustain and reproduce the social status quo, and in the sense that it contributes to transforming it.

Fairclough & Wodak, 1997, s. 258

För att nå syftet med just denna studie – att studera hur ungdomen beskrivs/tillskrivs i skrivelser i relation till skolgång och framtid, och hur skolgången ser ut för ungdomar med SiS som huvudman – har fokus varit diskursiv praktik och social praktik. Den mer lingvistiska delen av textanalysen har minimerats på grund av att språkliga faktorer på syntaxnivå inte varit fokus i denna studie, utan snarare relation och eventuellt konkurrens mellan olika diskurser (diskursordning) som synliggörs i dokument, och i den kontext som eleverna befinner sig i.

Tidigare internationell forskning

I juli 2008 sammanställdes en första rapport baserad på ett stort EU-finansierat forskningsprojekt med fokus på barn i samhällets vård och skolgång. Projektet gick under namnet Young People from a Public Care Background - YIPPE (Cameron & Jackson, 2008). Forskare från fem EU-länder undersökte grundskoleutbildning och vidare utbildning för barn som under kortare, eller längre tid, haft sitt boende utanför sin ursprungsfamilj. Syftet med studien var att undersöka vad som behövs för att stötta och motivera placerade barn att fortsätta sin skolgång efter att den obligatoriska skolgången är avslutad. 2011 kom slutrapporten från det treåriga projekt som involverat forskare från fem EU-länder (Cameron & Jackson, 2011). Sverige var ett av de länder som ingick i studien. De övriga länder som medverkade var Danmark, England, Spanien och Ungern. Från Sverige och Göteborgs universitet deltog Johansson, Höjer och Hill (2008, 2011). Studien är en blandning av statistikanalys, fallstudier och fördjupade intervjuer med ungdomar i samhällsvård. I den delen av rapporten som berörde Sverige intervjuades 33 nu vuxna informanter som periodvis växt upp i samhällsvård. För de svenska barn som deltagit i studien innebär detta en uppväxt i familjehem, särskilda hem för vård och boende (HVB-hem) eller på något av SiS särskilda ungdomshem. Studien inriktar sig alltså inte specifikt mot barn som vistats på institution, men

anses ändå relevant att lyfta för denna studie då placeringar i familjehem och/eller HVB-hem ofta föregått en SiS-placering.

I projektet belyses att majoriteten av placerade ungdomar inte slutfört en gymnasial utbildning trots att de har de kognitiva färdigheter som krävs, och detta är samstämmigt oavsett ursprungsland. 14 procent av barnen i den svenska delen av studien har inte avslutat grundskolan, de har lägre betyg än jämnåriga som växt upp i sin ursprungsfamilj och utav dem som påbörjar gymnasieutbildning avslutar cirka 60 procent i förtid. Vad gäller avhopp från gymnasieskolan kan man jämföra det med att enbart 18 procent av övriga populationen avslutar gymnasiestudier i förtid. (Höjer, Johansson & Hill, 2008). Det framkommer vidare i rapporten att de ungdomar som befunnit sig i någon form av samhällsvård ofta tillhör de mest utsatta både vad gäller social och ekonomisk kontext. I rapporten skriver författarna att forskning saknas kring hur denna elevgrupp ska stöttas för att kunna bryta det utanförskap de befinner sig i, med hjälp av till exempel fortsatta studier efter avslutad grundskola. I rapporten hänvisas till flera policydokument från EU där frågan lyfts angående hur man ska inkludera och stötta ungdomar från en riskfylld och utsatt bakgrund till att studera vidare, och finna tillhörighet inom utbildning och yrkesliv. (Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, 2004). Det saknas dock policydokument som inbegriper hur man inom EU ska främja studier för just de barn och ungdomar som växer upp, eller tidvis vistas i samhällsvård. Samtidigt är det väl känt att just dessa ungdomar löper störst risk att fastna i ett utanförskap även som vuxna. En ökad samverkan och en större satsning på utbildning för placerade barn inom EU är också något som lyfts som viktigt att gå vidare med efter avslutat YIPPE-projektet (2011). Vad gäller skolgång för placerade barn i Sverige kan det vara värt att lyfta att det efter studiens avslut skett förändringar både i skollagen kopplat till elever i särskild skolform, men också i policydokument rörande samverkansskyldighet mellan berörda myndigheter (Socialstyrelsen & Skolverket, 2013).

En ofullständig skolgång och en bristande samverkan mellan de aktörer som ansvarar för barn som placeras utanför sitt hem har uppmärksammats i flera internationella studier. Stone (2007) har genomfört en metastudie på den forskning som gjorts på placerade barn och ungdomar i USA mellan åren 1990 och 2005. Stone uttrycker i sin studie förvåning över den begränsade forskning som genomförts vad gäller kopplingen mellan att växa upp i samhällets vård och en bristfällig och problematisk skolgång. Det finns samstämmig forskning kring att det finns en tydlig korrelation mellan dessa två faktorer, och det är förvånande att få forskare fokuserat på detta fenomen (Stone, 2007). Stone uppmärksammar också den höga skolfrånvaro som är vanligt hos placerade barn och ungdomar. I studien diskuteras om en bristande samverkan mellan olika aktörer och frekventa byten av boende kan vara orsaken till att skolgången inte alltid prioriteras. En något senare studie som även den är genomförd i USA har undersökt skolgången för familjehemsplacerade barn, också här med fokus på hög skolfrånvaro och frekventa skolbyten (Zorc et al., 2013). I denna studie har man under två års tid följt yngre barn i åldrarna fem till åtta år som under viss tid placerats i familjehem. Studien baseras både på dokument och intervjuer med professionella aktörer runt barnen. Man ställer sig även här frågan om de många skolbyten och den höga skolfrånvaro som är vanliga för barn i någon form av samhällsvård, är skälet till att familjehemsplacerade barn ofta når ett sämre studieresultat jämfört med jämnåriga med stabila hemförhållanden. Även risken för skolavbrott där eleven avbryter sin skolgång är procentuellt betydligt högre för barn som placeras i familjehem. Zorc et al uppmärksammar vikten av en bättre koordination mellan de

myndigheter som är inkopplade och menar att skolgången måste prioriteras vid placering (2013). Här lyfts också frågan kring vilka förväntningar, alternativt bristande förväntningar som finns på barn i samhällets vård och vad detta eventuellt gör för skolmotivation och möjlighet att lyckas.

Tidigare nationell forskning

I en artikel som har sitt ursprung från ovan nämnda YIPPEE-projekt (2008–2010) beskriver Höjer och Johansson (2012a) att man i projektet sammanförde statistik från flera olika databaser för att få en överblick, och kunna jämföra skolgången för barn och ungdomar i samhällsvård med barn och ungdomar som aldrig varit föremål för denna insats. Man undersökte dokumentation för samtliga individer födda från 1972 till 1992, och såg att hos de barn som varit föremål för samhällsvård hade 14 procent lämnat grundskolan i förtid. Hos barn som aldrig haft denna insats fann man att 3 procent lämnat i förtid. Om man istället tittar på vilka betyg de elever får som går klart grundskolan så har elever med samhällsvårdande insatser betydligt lägre betyg (Höjer & Johansson, 2012a). Socialstyrelsen (2010) skriver i sin rapport att det slutbetyg en elev får från grundskolan är en av de starkaste indikatorerna på framtida livssituation gällande ekonomi, hälsa, socioekonomisk situation och liknande. Man kan också läsa i rapporten att enbart 40 procent av de elever som varit aktuella för samhällsvård avslutar gymnasiet. Då utbildning ”kan utgöra en livsmöjlighet och en resilient faktor för unga i riskzon, likaväl för de som placeras i samhällsvård” bör utbildning ses som en nyckelfaktor i utformandet av vård och behandling av unga människor (Höjer & Johansson, 2012b:2).

Vinnerljung, som är professor i socialt arbete och expert vid Socialstyrelsen, är en av de svenska forskare som skrivit mest kring målgruppen placerade barn och ungdomar (1998, 2006, 2010, 2013). Han är också medlem i SiS vetenskapliga råd. I sin forskning har Vinnerljung främst fokuserat på barn som bor i familjehem, men hans forskning är relevant då många av de barn som befinner sig på en institution som SiS ofta som ett första steg varit placerade på ett familjehem eller på någon form av hem för vård och boende (HVB-hem). Vinnerljung (2006) har sammanställt en översikt kring nationella registerstudier kopplade till hur barn som varit placerade har det som unga vuxna, med fokus på skolgång och arbetsliv. Översikten visar tydligt att placerade barn och ungdomar löper större risk än andra att drabbas av svårigheter i skolan, vilket samstämmer med både internationella och nationella resultat (Cameron & Jackson, 2011; Höjer & Johansson, 2012a, 2012b; Stone, 2007; Zorc et al, 2013). Vinnerljung betonar att hans forskning visar att många av de ungdomar som placeras har goda kognitiva färdigheter, men trots det brister det ofta i skolgången och många lämnar grundskolan med ofullständiga betyg. De aktörer och olika professioner som finns runt barnet har lågt ställda förväntningar på barnets skolprestationer, vilket kan bidra till att placerade barn tappar tilltron till sin egen studieförmåga (Vinnerljung, 1998). Vinnerljung har beskrivit skolan som en mediator, vilket enligt honom betyder att de placerade barn som klarar skolan kommer att lyckas i livet och tvärtom (Vinnerljung, 2015). Vinnerljung är också grundaren bakom arbetsmodellen SkolFam som är en arbetsmodell för att stärka placerade barns möjlighet till en lyckad skolgång. Modellen bygger på samverkan där olika professioner enligt ett ramverk samarbetar och planerar skolgången för ett placerat barn. I oktober 2017 var det 26 kommuner i Sverige som använde sig av SkolFam som arbetsmodell.

Martin Hugo genomförde 2009 – 2011 ett forskningsprojekt under namnet *Skolupplevelser, lärande och bildning – om skolverksamheten på SiS särskilda ungdomshem* (Hugo, 2013). Studien innefattar 59 elever och 36 lärare som Hugo observerat. Han har även intervjuat en stor del av dessa elever och lärare kring hur de ser på skolan inom SiS och vad de har för tidigare erfarenhet kring skola. Det framkommer i den avslutande forskningsrapport att många av eleverna är väldigt måna om att få till en fungerande skolgång, även om de inte alltid har verktyg för hur detta ska gå till. Samverkan mellan berörda aktörer som lärare och behandlingspersonal förefaller vara av stor vikt, men den beskrivs som något bristfällig enligt de elever och lärare som intervjuats. Hugo (2013) lyfter vikten av att dessa elever får en tydlig skolidentitet och att ”alla vuxna som möter barnen och ungdomarna i större utsträckning ser dem som lärande och bildbara människor.” (s. 135) Precis som Hugo (2013) har Wästerfors (2014) i form av en etnografisk studie undersökt skolverksamheten på SiS. Wästerfors är sociolog och har även i tidigare studier intresserat sig för vad man kan kalla subkulturer som SiS, kriminalvården och äldreomsorgen och dess boenden. I studien av skolverksamheten inom SiS har etnografiskt material och deltagande observation använts och analyserats. Wästerfors studerade skolan inom SiS under fem år genom att han bland annat observerade skolan och tillhörande avdelning/avdelningar på fem olika SiS-institutioner. Wästerfors (2014) beskriver skolan inom SiS som ”ett svårbegripligt fenomen” (s.84) Han såg i sin studie att trots att olika professioner ska samverka sida vid sida kring placerade barn och ungdomar får skolan inte sällan får en undanskymd plats bland allt behandlingsarbete, vilket stämmer överens med vad Hugo (2013) uppmärksammade i sin studie.

Sammanfattande analys av tidigare forskning

Det finns en hel del tidigare forskning avseende barn och ungdomar som är placerade i någon form av samhällsvård, men forskningen är mer begränsad avseende institutionsplacerade barn och ungdomar. Samtlig forskning som beskrivits ovan är från åren före 2015, då en stor förändring ägde rum i skollagen avseende SiS som särskild skolform (SFS, 2010:800). Vad denna förändring kan ha inneburit för SiS skola och de elever som får sin undervisning där finns det ännu ingen forskning kring. All forskning, såväl nationell som internationell, som studerats inom ramen för denna studie visar att skolan är en stor skyddsfaktor för utsatta barn. I de analyser som gjorts i ovan nämnda studier framkommer en samstämmighet kring att skolan som skyddsfaktor är odiskutabel, men även en önskan om att utröna vad som krävs för att barn i samhällsvård ska ha möjlighet till en likvärdig skolgång som barn med stabila hemförhållanden och en uppväxt i sin ursprungsfamilj. Vinnerljung har i utvecklandet av sin samverkansmodell SkolFam gett förslag på vad som krävs för att möjliggöra en positiv skolgång för dessa barn, och övriga forskare har efterfrågat ytterligare forskning på målgruppen (Stone, 2007) och att lyfta utbildningens status och plats (Höjer & Johansson, 2012b; Hugo, 2014; Wästerfors, 2014). Att man som barn i samhällsvård får utveckla en skolidentitet och att det finns förväntningar från professionella att man ska klara skolan beskrivs som mycket viktigt. Det som vidare överensstämmer i ovan nämnda forskning är att skolgången för placerade ungdomar är problematisk. Denna bild framkommer både i registerstudier och i etnografiska studier som pågått under flera år. Väl på institution är skolan, som Wästerfors (2014) lyfter, en del av en större kontext där den till viss del konkurrerar med behandlingsarbetet. Just det faktum att flera olika diskurser möts, blir ibland problematiskt vilket kommer utvecklas mer längre fram i denna studie.

Urval och metod

Denna studie är en kvalitativ studie där dokumentation och till viss del skolmiljö kring tvångsplacerade barn har studerats och analyserats. Som stöd för att analysera den empiri som producerats under studiens gång har Faircloughs (1995) kritiska diskursanalys (CDA) fungerat som analysverktyg, vilket beskrivs mer utförligt i nedanstående text. Då CDA fungerar både som teori och metod har den teoretiska bakgrunden beskrivits mer ingående under föregående kapitel. Intentionen och syftet med denna diskursanalys har varit att genom främst dokumentanalys och viss observation av studiemiljön undersöka hur skolgången skrivs fram och gestaltas för institutionsplacerade barn, och vad som görs för att denna grupp ska få ha en kontinuerlig skolgång trots placering på institution. Lag- och policytexter kopplade till SiS skola har studerats, kombinerat med ett mer elevnära underlag i form av elevdokumentation rörande specifika elever.

Urval

Vad gäller urval finns det två huvudgrenar som exemplifieras genom sannolikhetsurval eller ett så kallat icke- sannolikhetsurval, och i denna studie är det senare som fått råda. Då det fanns ett begränsat antal ungdomar att välja som uppfyllde de kriterier som satts upp genomfördes ett så kallat bekvämlighetsurval (Bryman, 2011). En mindre grupp om åtta elever valdes ut, samtliga boende på ett särskilt ungdomshem i SiS regi. På det särskilda ungdomshem där studien genomförts placeras enbart pojkar, vilket gjorde att flickor naturligt exkluderades från studien. Ensamkommande pojkar har också exkluderats då denna grupp ofta har en mycket bristfällig dokumentation kring bakgrund i allmänhet, och avseende skolbakgrund är den inte sällan obefintlig. Dessutom utvisas dessa ungdomar relativt ofta i anslutning till flytt från SiS vilket gör att deras situation inte sällan är kaotisk. Detta bedömdes som relevanta skäl för att exkludera gruppen ensamkommande pojkar. Vidare har också de ungdomar exkluderats som är dömda till LSU - lagen om verkställighet av sluten ungdomsvård (SFS 1998:603). För LSU-dömda finns inte alltid en aktuell socialtjänst inkopplad varför det fanns en ökad risk att dokument skulle saknas eller vara bristfälliga. Urvalet i denna studie består därför enbart av ungdomar som är placerade enligt LVU - lag med särskilda bestämmelser för vård av unga (SFS 1990:52). Detta urval gjordes för att så långt det är möjligt säkerställa att det fanns en gedigen dokumentation kring skola att studera. Ytterligare en grupp exkluderades vilket var den grupp ungdomar där jag själv stått som ansvarig för den pedagogiska utredningen. Det främsta skälet var här att i möjligaste mån minimera personliga värderingar kring de elever där jag själv haft en roll i hur de skrivs fram i dokumentationen. Slutligen valdes således åtta ungdomar ut som var placerade enligt LVU. Samtliga dessa ungdomar hade en socialtjänst inkopplad och en omfattande dokumentation med sig, vid urvalstillfället var det dock okänt hur mycket av dokumentation som rörde skola. Det kontrollerades dock att de dokument som avsågs att studera fanns tillgängliga, men det framgick inte i vilken utsträckning all förväntad information fanns ifyllt. Samtliga åtta ungdomar hade genomgått en SiS-utredning under sin placeringstid, vilket var en förutsättning för att väljas ut till studien. Detta eftersom det i en SiS-utredning alltid finns en elevintervju där elevens egen röst lyft fram.

Även vid kvalitativa studier kan det vara önskvärt att urvalsgruppen är representativ för att möjliggöra att resultaten går att generalisera till en större grupp (Stukát, 2011). Trots att denna urvalsgrupp är liten och inte kan representera samtliga placerade barn inom SiS, ger den ändå

en god bild av hur skola och dokumentation kan se ut för ett barn som har sin skolgång med SiS som huvudman. I all form av diskursanalys strävar forskarna efter att finna mönster i texten som kan säga något om den kontext och det samhälle den befinner sig, och vilka rådande diskurser som gäller (Bryman, 2011). Trots ett mindre urval har ambitionen varit att i studien exemplifiera hur skolgången framställs för placerade ungdomar.

Metod för att producera empiri

I det första skedet av denna uppsats valdes relevanta lagtexter och policydokument ut för att ge en bakgrund till skolgången för placerade barn med skolgång inom Statens institutionsstyrelse (SiS). Fokus här var förutom skollagen (2010:800) även de dokument som Socialstyrelsen och Skolverket gemensamt gett ut för att värna om placerade barns skolgång och hälsa (2013). Dessa dokument har fått ge en övergripande ram till vad olika aktörer har att förhålla sig till vad gäller placerade barns skolgång. Vad gäller termen *producerad empiri* är det ett medvetet begreppsval då det inom kritisk diskursanalys (CDA) tydligt skrivs fram att en forskare inte kan göra anspråk på att vara fullständigt objektiv i förhållande till det som studerats, utan det sker alltid någon form av utveckling mellan läst text och läsare. Empirin kan därför inte sägas enbart samlas in då empirin är något som produceras mellan de studerade objekten och forskaren (Bryman, 2011).

För att producera empiri på individnivå och för att kunna nå syftet med denna uppsats har åtta elever med skolgång inom SiS valts ut. De dokument kring varje enskild elev som funnits att tillgå och som varit relevanta för denna studie har tagits fram och granskats. Dessa elevdokument styrs till stor del av de policydokument som studerades i första skedet. För samtliga åtta elever har följande dokument valts ut: socialtjänstens ansökan om plats på ett särskilt ungdomshem, socialtjänstens egen utredning inför placering - Barnens Behov i Centrum (BBiC), pedagogiskt utlåtande från den SiS-utredning som genomförts inom ramen för placeringen och slutligen det skoluppdrag som inkommit och som går under samlingsnamnet SiSam. Fokus har varit att studera hur skola lyfts fram i följande steg:

1. Vilken information ges angående skola i socialtjänstens första kontakt med SiS, det vill säga i deras ansökan om plats på SiS och i BBiC?
2. Hur ser skoluppdraget ut i SiSam-dokumentationen?
3. Vad framkommer i det pedagogiska utlåtande som skrivits inom ramen för en komplett SiS-utredning?

Ovanstående dokument har noggrant lästs igenom vid flertalet tillfällen. De delar i dokumentet som i form av rubriker synliggjort skola markerades vid första läsningen för att underlätta fortsatt läsning. Detta har varit av särskild vikt i socialtjänstens ansökan om plats och i BBiC-dokumentet (socialtjänstens egen utredning innan placering) då dessa dokument innehåller mycket information som inte har relevans i denna studie. I SiSam-dokumentet där skoluppdraget från socialtjänsten till SiS ska formuleras har samtlig text ansetts relevant för studien. I SiSam-dokumentet har det varit av vikt att studera ifall det finns en beskrivning av tidigare skolgång, tidigare kontakt med elevhälsa och att ett tydligt skoluppdrag är presenterat. SiSam-dokumentet med skoluppdrag ska socialtjänsten ta fram i samarbete med tidigare hemskola eller aktuell skolförvaltning. I SiS egen utredning som görs på plats har enbart intervjudelen med eleven studerats.

Förutom dokumentanalys har klassrumsmiljön inom SiS observerats vid tre tillfällen. Dessa tre tillfällen har ägt rum i klassrum på två olika avdelningar med relativt hög säkerhetsnivå.

Vid två av dessa tillfällen har observationer ägt rum under lektionstid i en grupp för mig okända elever, med undantag av en elev som jag träffat vid ett fåtal tillfällen. Vid dessa två tillfällen deltog jag som delvis deltagande observatör i lektionen genom att delta i det sociala samspelet, men undvek att delta aktivt i lektionsutförande för att inte förlora min observerande roll. Vid ett tillfälle observerades ett klassrum efter lektionstid och då blev rollen naturligt icke – deltagande observatör. (Fangen, 2005). Fokus under dessa observationer har varit att undersöka vilka diskurser som eventuellt synliggörs under en lektion i en klassrumsmiljö på en institution, både avseende det som sker under lektionstid men också hur den fysiska klassrumsmiljön kan gestaltas inom SiS. Dessa observationer har sedan använts för att kontextualisera det sammanhang som en elev inom SiS befinner sig i, och ge ett djup till dokumentanalysen. Även här har Faircloughs (1995) kritiska diskursanalys (CDA) använts som verktyg för att tolka producerad empiri. Den sociala praktiken inom CDA lyfter även de socio-materiella villkor som elever och lärare har att förhålla sig till i skolmiljön. Hur kan tid och rum möjliggöra eller omöjliggöra för pedagoger att fullfölja den läroplan som gäller och för placerade ungdomar att verka som skolelever i en skola på institution (Gustafsson, 2003). Den socio- materiella analysen har i denna studie varit till stor hjälp för att belysa den komplexa miljö en SiS-elev befinner sig i.

Kritisk diskursanalys (CDA) som metod

Kritisk diskursanalys (CDA) används i denna studie både som bakomliggande teori och metod. Faircloughs (1992) tredimensionerade analysmodell har fungerat som stöd för att tolka och analysera empirin. Den kritiska diskursanalysen är ”kritisk” på så vis att den syftar till att synliggöra maktrelationer och strukturer som manifesteras i samhället. CDA vill även observera och analysera maktordningar i samhället, delvis för att ge röst åt marginaliserade grupper (Jørgensen & Phillips, 2002, Fairclough, 1992). Placerade ungdomar är som tidigare beskrivits en grupp som står lågt i hierarkin, och som inte sällan är uppväxta i någon form av utanförskap och i marginaliserade bostadsområden, vilket gör CDA som en lämplig metod för att utröna mönster i den dokumentation som studerats. All kommunikation via språk och text sker utifrån tre dimensioner (Fairclough, 1992, 1995; Gustafsson, 2003):

- Text – Text i CDA kan stå för det skrivna ordet, det talade ordet eller en bild/illustration. I denna studie har textnivån bestått av det skrivna ordet i de lag- och policytexter som är styrande och/eller rådande för en skola med SiS som huvudman.
- Diskursiv praktik – Hur ovanstående dokument ”produceras, distribueras och konsumeras”. (Bergström & Boréus, 2012:376).
- Social praktik – den diskursiva praktiken sätts in i ett socialt sammanhang. Denna tredje dimension är den dimension som belyser de hierarkier och de maktförhållanden som kan råda mellan både olika diskurser (diskursordning), men också hur en icke-diskursiv sfär påverkar och påverkas av rådande diskurs (Fairclough, 1992, 1995; Bergström & Boréus, 2012).

Vidare har specifika begrepp som hör ihop med CDA använts som verktyg i analysen: *diskurs*, *diskursordning* och *subjektsposition* (Fairclough 1992; Dovemark 2017). Dessa begrepp ger stöd till analysen och har möjliggjort undersökningen av vilka diskurser som ligger bakom det språkbruk som återfinns i studiens valda dokument. Enligt CDA ger det språk som används information om det samhälle vi lever i, och skapar förståelse för vilken

diskurs som dominerar. *Diskurs* står i denna studie för det perspektiv vi tar när vi förstår och talar om den verklighet vi befinner oss i. En diskurs befinner sig alltid i relation till andra diskurser, och kan inte fungera utan att påverkas av andra diskurser (Fairclough, 1992; Dovemark 2017). Ett exempel på detta är att skolverksamheten inom SiS har en tydlig skoldiskurs att förhålla sig till som har stöd i skollag och policydokument, samtidigt som det finns en diskurs som styrs av socialtjänsten. Vilken *diskursordning* som råder och hur detta påverkar skolan inom SiS har varit relevant för denna studie.

CDA är vidare inriktad på språket som maktresurs, och har en agenda att belysa sociokulturella aspekter och ideologier. Det finns alltså även icke-diskursiva inslag som det samhälle vi lever i, och de normer och värderingar som råder och påverkar och påverkas av de diskurser de samspelar med. När diskurser sedimenteras blir de icke-diskursiva inslag som påverkar och påverkas av andra diskurser (Fairclough 1992, Jørgensen & Phillips, 2002). I de texter som analyserats och i de observationer som gjorts har CDA använts för att belysa vilka diskurser som synliggörs, och vilka subjektspositioner som erbjudits. Handlingsutrymmet är aldrig helt fritt utan diskursen och främst den diskursiva praktiken bestämmer vilka subjekt som skapas, och sätter ramen för det handlingsutrymme som finns (Bergström & Boréus, 2012). Man förhåller sig normalt sätt till flera olika *subjektspositioner* beroende på i vilken kontext man befinner sig i. I denna studie är det placerade ungdomar som utifrån olika diskurser och de subjektspositioner de erbjuds som ges möjligheter, alternativt begränsas i sitt identitetsskapande. Detta beroende av den subjektsposition som erbjuds enligt rådande diskurser (Bryman, 2016; Fairclough, 1992, Dovemark, 2017).

Bearbetning av producerad empiri

Anteckningar har förts kontinuerligt under hela studien i form av en loggbok. Loggboken har varit ett väl fungerande instrument för att strukturera de tankar och tolkningar som gjorts av materialet under studiens gång (Fangen, 2005). Loggbok har använts även vid observationer av klassrumsmiljö och lektioner. Vid inläsning av dokument har stödord och nyckelord från de studerade dokumenten förts in i loggboken. Relativt tidigt i studien utkristalliserades sig två tydliga diskurser – *skoldiskurs* och *institutionsdiskurs*. Detta blev tydligt i det inlästa materialet, och i de miljöobservationer som gjordes vilket beskrivs utförligt under resultat och analys. Denna upptäckt tidigt i studien gjorde att de nyckelord som plockades fram och de citat som valdes staplades upp utifrån de olika diskurser som blev tydliga. Med hjälp av olika färger markerades även ord och stycken i texten med olika färg beroende av vilken diskurs de ansågs tillhöra. Loggbok används ofta vid etnografiska studier där observation är den vanligaste metoden för att producera empiri. I denna diskursanalys har dock loggbok fungerat utmärkt även vid textanalysen för att få viss distans till materialet och möjliggjort en mer analytisk förståelse (Fangen, 2005).

Etiska dilemman

I all forskning bör en god forskningsetik råda där man värnar om de informanter och den text man har att tillgå för sin studie (Vetenskapsrådet, 2017). SiS är en statlig myndighet med en sekretess som styrs både av skollagen (SFS, 2010) och av socialtjänstlagen (SFS, 1990). Detta innebär bland annat att som anställd på en skola inom SiS omfattas man av samma sekretessnivå som en socialsekreterare inom socialtjänsten har. Då denna sekretess får

betraktas som mycket strikt blir det av extra stor vikt att anonymiteten bevaras och garanteras. I denna studie kommer dokumenterad information kring tvångsplacerade ungdomar att användas och all denna information omgärdas av sträng sekretess. En placerad ungdom har en journalakt som kan omfatta journaler från barn- och ungdomspsykiatri (BUP), tingsrättsdomar, dokument där familjeförhållande skrivs fram med namn på vårdnadshavare och eventuella syskon och liknande. Det är viktigt att förtydliga att det inte är dessa dokument som bildat underlag till denna studie, utan istället dokument som främst berör ungdomarnas skolgång och planering av studier.

För att god forskningsetik ska råda behöver forskaren ta hänsyn till fyra grundkrav: informationskrav, samtyckeskrav, konfidentialitetskrav och nyttjandekrav (Vetenskapsrådet, 2017). Vad gäller informationskravet så har i denna studie registrerad information och dokument studerats från ungdomar placerade enligt LVU. Dessa dokument finns att tillgå som personal anställd hos Statens institutionsstyrelse. Syftet med studien har inte varit att presentera någon djupare fallstudie eller enskilt porträtt av en individuell ungdom, utan dokumentens utformning och förhållande till policydokument och lagtext har studerats. Valet har därför gjorts att inte informera berörda ungdomar om studien utifrån Vetenskapsrådets anvisningar för undersökningsdeltagare som inte deltar aktivt (2017). Undantaget från detta beslut är att de ungdomar vars citat har använts blev informerade och tillfrågade enligt informations- och samtyckesprincipen, vilket gällde tre ungdomar. Samtliga dessa ungdomar var över arton år och således tillfrågades inte vårdnadshavare. De ungdomar som befann sig i de klassrum jag besökte informerades om att jag studerade miljön och kontexten de befinner sig i, och inte ungdomarna själva. Inga beskrivningar eller citat är tagna från dessa observationer, utan enbart beskrivningar av miljöer och den personal som arbetar där.

För att säkerställa att konfidentialitetskravet följdes garanterades anonymitet för de elever vars dokumentation studerats genom att vissa citat sammanfogats till ett nytt citat. Dessa konstruerade citat belyser fortfarande vad eleverna sagt, men utan att avslöja identiteten. Ett exempel på detta är att flera elever i elevintervjun i SiS-utredningen haft liknande tankar kring fortsatt skolgång, och för att anonymiteten inte ska röjas har dessa citat sammanfattats till ett nytt citat. Genom att omarbete citaten har god forskningsetik garanterats samtidigt som elevernas tankar kunnat synliggöras (Vetenskapsrådet, 2017). Vad gäller dokumentationen och vad som står i vilket dokument har samma avvägning gjorts. Ibland har citaten tagits från olika dokument men fortfarande rört samma elev, och även här har ibland nya citat skapats. Anledning till detta är som beskrivet att säkerställa anonymiteten för de elever vars dokumentation har studerats. Studien syftar till att ge en bild av hur dokumentationen kan se ut för en placerad ungdom. När det gäller granskning av dokumentation har ungdomar som jag själv varit mentor för exkluderats. Detta för att undvika att personliga tankar och åsikter genomsyrar det som undersökts på ett etiskt olämpligt vis. Det är omöjligt att förhålla sig hundra procent neutral och objektiv vilket CDA, som tidigare nämnts, inte heller strävar efter (Fairclough 1992, 1995). Genom att undvika informanter som man har en relation till minimeras dock risken för att personliga tankar och känslor överskuggar analysen. Även det faktum att undersökningen ägt rum i en kontext där jag själv arbetar har ställt krav på att säkerställa att den empiri som presenteras i denna studie framkommit inom ramen för denna studie, och inte baserats på tidigare erfarenheter.

Vad gäller nyttjandekravet kommer producerad empiri att enbart användas i denna uppsats, och i sammanhang då denna uppsats eventuellt diskuteras. Ingen av de dokument som ligger

till grund för studien kommer lämnas ut till tredje person, då detta skulle bryta den sekretess som råder för all anställd personal på ett särskilt ungdomshem. Detta är också skälet till att det inte finns någon medskribent till denna uppsats då tillgången till dokument skulle varit ytterst begränsad och omöjliggjort denna studie.

Reliabilitet och validitet

I en kvalitativ studie är inte målet nödvändigtvis att skapa underlag för generaliserbar empiri som kan användas motsvarande en kvantitativ studie. En kvalitativ studie kan istället ha som ett delmål att förutom att besvara givna syftesfrågeställningar försöka ge röst åt en viss grupp av människor, i detta fallet åt elever som har sin skolgång med SiS som huvudman (Kvale & Brinkman, 2009). Istället för att använda begreppen reliabilitet och validitet kan alternativa termer användas för att bättre uttrycka en kvalitativ studies tillförlitlighet. Bryman (2016) lyfter de definitioner av reliabilitet och validitet som Guba och Lincoln (1994) föreslagit för en kvalitativ studie: trovärdighet, överförbarhet, pålitlighet och en möjlighet att styrka och konfirmera studien. Vad gäller trovärdighet så har det i denna studie varit viktigt att lyfta tidigare forskning, både internationell och nationell, som kan komplettera det som framkommit i analysen. Vad gäller överförbarhet av studien är det viktigt att ha i åtanke att det är en mindre grupp elever som studerats, och dessa elever kan inte sägas representera samtliga elever inom SiS. Dock gör det inte bilden av eller beskrivningen av dessa elever mindre sann. Studien ger trots ett färre antal informanter en ingång till den skolgång som kan vara verklighet för en elev inom SiS. Vad gäller pålitligheten har en transparens eftersträvat i samtliga delar vad gäller hur urvalet gått till, vilken metod som använts för analys och vilken tidigare forskning som har studerats. Då studien ägt rum inom SiS har dock en hög grad av sekretess varit av stor vikt, vilket eventuellt kan anses försvåra den transparens som ändå eftersträvat. Denna sekretess försvårar också möjligheten att styrka och konfirmera det material som använts i studien. Denna svårighet beror främst på att den sekretess som råder inom SiS omöjliggör för en utomstående att kontrollera de dokument som fungerat som underlag.

Resultat och analys

Syftet med denna studie har som tidigare nämnts varit att studera hur en skolelev inom SiS skrivs fram och gestaltas i de dokument som följer med en placerad ungdom, och hur skolmiljön manifesteras i skolan på ett särskilt ungdomshem. För att analysera producerad empiri har stöd hämtats i kritisk diskursanalys (CDA), både som bakomliggande teori och metod (Fairclough, 1992,1995). I studien har främst två diskurser synliggjorts, vilka får benämningen *skoldiskurs* och *institutionsdiskurs*. Skoldiskursen står för det innehåll och det språk som både i text och praktik har en tydlig koppling till undervisning och lärande, medan institutionsdiskursen får stå för det som rör vård och behandling där skola och utbildning för en roll i periferin. För att förtydliga diskursanalysen kommer resultatet att redovisas under tre underrubriker kopplade till CDA.

- På textnivå berörs de texter som räknas som lagtexter, policydokument och som fungerar på en övergripande nivå. Hur skrivs skolan fram i de texter som ska styra skolgången för placerade barn?
- När det gäller den diskursiva praktiken lyfts de dokument som vid utformandet ska utgå från policydokumenten, och det är också dessa dokument som befinner sig på en elevnivå och som studerats i denna studie. I den diskursiva praktiken kan identitetskonstruktioner synliggöras och analyseras, som till exempel möjligheten att skapa en identitet som skolelev i en skola på SiS.
- Slutligen beskrivs den sociala praktik som både dokument och elever befinner sig i, och som studerats genom klassrumsobservationer. Inom CDA är maktbalansen mellan olika diskurser, diskursordning, av stor vikt för analysen vilket kommer redovisas för i nedanstående text. Vissa diskurser i samhället sätter sig – sedimenteras - och blir till varaktiga institutionella praktiker som står i ständigt samspel och konkurrens med olika diskurser. Hur institutionsvård ska bedrivas har en lång tradition där skolgången haft en roll i periferin och detta synsätt kan sägas ha sedimenterats (Wästerfors, 2014; Hugo, 2013).

Textnivå

I de policydokument och lagtexter som studerats i denna studie framträder skolgången som en prioriterad del av en placerad ungdoms institutionsvistelse. Skollagen är sedan 1 juli 2015 tydlig med att SiS som särskild skolform ska följa skollagen, och undantag kan endast göras vad gäller lokalernas utformning och registerkontroll (SFS, 2010:800). I den tidigare organisationen inom SiS fanns till exempel yrkestiteln pedagogisk ledare. En pedagogisk ledare fick fatta beslut motsvarande rektor i övriga skolväsendet, vilket inte längre är godtagbart. Innan 2015 hade institutionschefen samma juridiska skyldigheter som en rektor har i det allmänna skolväsendet. Sedan 2015 är detta ändrat och varje skolenhet inom SiS har nu en rektor som ytterst ansvarig, vilket inneburit att många före detta pedagogiska ledare genomgått den statliga rektorsutbildningen. Ändringen i skollagen 2015 fick till följd att SiS ändrade sin verksamhetsplan och beslut fattades om en ny skolorganisation (SiS hk dnr 1.1.3-1156-2015). Skolverket och Socialstyrelsen har tillsammans tagit fram ett vägledningsmaterial som syftar till att stärka skolans roll för de elever som befinner sig i någon form av samhällsvård (Socialstyrelsen & Skolverket, 2013). I detta vägledningsmaterial identifieras åtta kritiska punkter under ett barns placeringsperiod, både

före, efter och under en placering. Det skrivs fram mycket tydligt att det finns en samverkansskyldighet mellan socialtjänst, skola och hälso- och sjukvård. I texten framgår vikten av en lyckad skolgång frekvent och man hänvisar till forskning och offentliga utredningar. ”Den enskilt viktigaste faktorn för hur det går för dessa barn senare i livet är hur de lyckas i skolan.” (Socialstyrelsen & Skolverket, 2013, s. 26) Man lyfter även problematiken med att placerade barn underpresterar i skolan trots goda förutsättningar rent kognitivt (Vinnerljung: 1998, 2006, 2013).

I de stycken från vägledningmaterialet som rör placerade barn inom just SiS återfinns begrepp som *begåvning, läs- och skrivsvårigheter, kostnadsansvar, skolmisslyckanden, specialpedagogiska lösningar, tvång, samverkanshinder* (Socialstyrelsen & Skolverket, 2013). En begreppsapparat som på många sätt signalerar någon form av problembild för de barn som har sin skolgång inom SiS. Samtidigt som dessa begrepp används frekvent skrivs också de placerade barnens önskan fram ”Möt oss som människor, inte som problem, objekt eller föremål” (Socialstyrelsen & Skolverket, 2013:35) Skolan betonas som skyddsfaktor, och ett avbrott i skolgången och en bristande kontinuitet beskrivs som allvarligt och problemskapande för det placerade barnet. ”Utgångspunkten måste vara att barnens rätt till utbildning ska tillgodoses så snart det är möjligt” (Socialstyrelsen & Skolverket, 2013:54). Intrycket när materialet studeras är att samtliga styrande aktörer uppmärksammat problematiken kring brist på samordning vid placering av barn och att skolgången kommer i andra hand. Detta trots vetskap om skolan som skyddsfaktor.

Sedan lagändringen 1 juli 2015 gällande SiS som särskild skolform (SFS, 2010:800) skrivs placerade barns rättigheter fram tydligare än tidigare. SiS kunde tidigare bedriva skolverksamhet med vad som kallas ”nödvändiga avvikelser”, vilket till exempel kunde innebära att man fattade generella beslut kring avvikelser från skollagen för en viss grupp. En sådan generell avvikelse kunde vara att skolpliktiga elever som samtidigt utreddes inom SiS per automatik fick en anpassad studiegång. En stor utredning och skola på heltid ansågs svårt att möjliggöra. Ett barn eller en ungdom inom SiS som deltar i en utredning har under sin skoldag avbrott där personal från ett utredningsteam bokar in möten för samtal och testning. Dessa avbrott ansågs som skäl för att ha en generell regel kring att inga skolpliktiga som utreds kunde få fullständiga skoldagar, beroende på att antalet timmar inte räckte till för att erbjuda en fullständig skoldag. Efter lagändringen (SFS, 2010:800) får ”nödvändiga avvikelser” fortfarande genomföras, men det måste beslutas om en individuell bedömning i varje enskilt fall. Det kan finnas elever som orkar ha förlängda skoldagar när en utredning pågår och då behöver ingen anpassad studiegång erbjudas. De flesta väljer ändå att pausa vissa ämnen under den begränsade utredningsperioden. SiS är vidare alltid skyldiga att motivera och dokumentera varje sådan avvikelse (SiS, Dnr 1.1.3-1156-2015). Vad gäller skolpliktiga elever ska SiS ha kapacitet att erbjuda undervisning i grundskolans sexton ämnen. Det finns inget krav på att erbjuda moderna språk. En tydlig skoldiskurs framträder i samtliga dessa policydokument. Skollagen, samverkansskyldigheten mellan olika aktörer och barnperspektivet lyfts fram (SOU, 2010:95; SFS 2010:800). Barnens röst lyfts genom hänvisningar till det ungdomsråd som Socialstyrelsen inrättade 2011, där placerade barn fick delge sina åsikter kring den samhällsvård de erbjudits.

Svårigheten att samverka beskrivs utifrån en begreppsförvirring som kan uppstå mellan olika aktörer. ”En bidragande orsak till att samverkan försvåras kan vara att det uppstår en viss begreppsförvirring när parterna gör olika tolkningar av gemensamma begrepp”

(Socialstyrelsen & Skolverket, 2013:34). Ordet utredning används till exempel frekvent men har olika betydelse beroende på om det är skola, socialtjänst eller till exempel barn och ungdomspsykiatri (BUP) som äger begreppet. En annan svårighet som lyfts är sekretesslagstiftningen där socialtjänsten ibland flyttar ett barn utan att meddela skolhuvudman. Detta förfarande gör att det blir svårt för till exempel elevhälsan ”att ge barnet det stöd som hon eller han är i behov av” (Socialstyrelsen & Skolverket, 2013:53). Vad gäller maktbalans och diskursordning förefaller dessa rådande och styrande dokument enligt ovan presentera en relativt tydlig skoldiskurs där man betonar vikten av utbildning för ett framtida välmående.

Diskursiv praktik

Den diskursiva praktiken är den nivå som analyserar hur policydokument och lagtexter används och distribueras i praktiken (Fairclough, 1995). Efter Skolinspektionens tillsyn 2014 ägde stora förändringar rum inom SiS som särskild skolform. Detta innebar bland mycket annat att det nu finns krav på en elevhälsa på SiS särskilda ungdomshem, och att varje skolenhet ska ha en rektor med samma funktion som en rektor i det allmänna skolväsendet. Specialpedagogiska myndigheten (SPSM) fick vidare ett tydligt uppdrag av regeringen att ta fram en samverkansmodell för att säkerställa en obruten skolgång för placerade ungdomar (Statens institutionsstyrelse, 2017). I detta skapades SiSam som är namnet på den samverkansmodell som samtliga SiS –institutioner, och placerande kommuner har att utgå ifrån. Ett dokument utifrån en arbetsmodell där socialtjänsten ska skriva fram ett tydligt skoluppdrag som ska gälla under placeringen och som ska vara utarbetat tillsammans med hemskola eller utbildningsförvaltning (Statens institutionsstyrelse, 2017).

Under institutionsvistelsen ska de inblandade aktörerna fokusera på att inte tappa kontakten med den unges hemskola, oavsett om det handlar om grundskola, gymnasieskola, särskola eller skola kombinerad med praktik. Det gäller både för korta och långa placeringstider. Därför måste skolan på institutionen ha en nära samverkan med elevens hemkommun.

(Statens institutionsstyrelse, 2017)

SiSam – skoluppdrag

Generellt kan det sägas att de SiSam-dokument som studerats i denna studie haft en bristfällig och begränsad information kring elevens tidigare skolgång. Med bristfällig menas att flera informationsrutor lämnats tomma utan vidare förklaring. Det har saknats uppgifter till kontaktperson på hemskola eller utbildningsförvaltning, och för ett par av eleverna saknades skoluppdraget helt. Det framgick dock i dokumenten att mentor på berörd institutionen vid flertal tillfällen försökte få socialtjänsten att formulera ett skoluppdrag, men utan framgång. För dessa elever där skoluppdrag saknades hade ansvarig mentor på SiS skrivit ett eget förslag på skoluppdrag till placerande socialtjänst. Socialtjänsten hade godtagit dessa förslag, men fattat beslutet själva utan att ta vidare kontakt med elevens senaste skola. Detta innebär alltså att det finns hemskolor som inte har vetskap om var deras inskrivna elever arbetar med i skolan, och inte heller kan påverka vad fokus hamnar på under placeringstiden. Att utelämna ett skoluppdrag helt innebär att SiS skola får en ny elev utan information om vad eleven haft för skolgång tidigare, och vad det fanns för utbildningsmål för framtiden. Mycket knapphändig information lämnades också kring eventuellt tidigare särskilt stöd, eller andra

insatser. Vad gäller de skoluppdrag som formulerades märktes en stor kvalitetskillnad. Några exempel från dokumentet:

- "Erbjud skola då möjlighet finns!"
- "Mål - Att klara av att gå i skolan."
- "Det är av stor vikt att X erbjuds undervisning i matematik. Matematik är det ämne som saknas för att X ska bli behörig till ett nationellt program. X har haft särskilt stöd i matematik under senare delen av högstadiet. Xs mål är att bli frisör. För mer information se kontaktperson på hemskola."

Av dessa tre exempel är det enbart det sista som ger information kring vad eleven ska arbeta med. Det framgår också i detta skoluppdrag att uppdraget är skrivet i samarbete mellan socialtjänst och hemskola, vilket enligt studerade policydokument är vad som krävs. Det är viktigt att placerade barn och ungdomar ses som "bildningsbara" (Vinnerljung, 2006) vilket är tveksamt i de två första exemplen från Sisam. Istället är brist på förväntningar från professionella tydlig, och man kan fundera på vad denna inställning innebär för eleven själv (Vinnerljung, 1998). Genom att institutionsdiskursen blir rådande och skoldiskursen marginaliseras skapas subjekspositioner för eleverna som "kriminell", "farlig", "obildbar". Vikten av att möjliggöra identitetskonstruktionen *skolelev* förefaller vara intentionen i lagtexter och policydokumentens, men i den diskursiva praktiken konstrueras snarare subjekt och identiteter som motsätter detta. Vad detta kan innebära för en elev inom SiS diskuteras vidare i den avslutande diskussionsdelen.

Socialtjänstens ansökan om plats och egen utredning (BBiC)

I socialtjänstens ansökan om plats på institution har skolinformation i de flesta fall varit bristfällig eller helt utelämnats. Denna ansökan skickas av socialtjänsten till SiS placeringsenhet inför att ett barn omhändertas och placeras. Redan här ges utrymme i dokumentet för att lämna över viss skolinformation innan ungdomen han anlant till institutionen. Trots tydliga rubriker kring hemskola och skolgång, saknas det i ansökan om plats från socialtjänst ofta information om tidigare skola. Rubriken kring skola finns där, men är inte ifylld. Detta gör i praktiken att mottagande SiS-skola och mentor inte initialt vet var de ska vända sig för att snabbt få information kring tidigare skolgång. Det språk som används i ansökan är ofta problemfokuserat och det som lyfts fram är nästan uteslutande de faktorer som inte fungerat i ungdomens liv. Om det finns längre löpande text som rör skolgång så återfinns ord som "strulig", "olämplig", "svagbegåvad", "omotiverad" och liknande (jmf. Vinnerljung 2006, 2013). För enbart en av eleverna finns både skola, tidigare mentor, rektor och även kontakt på utbildningsförvaltningen med. I ett sådant fall kan tidigare skola vara kontaktad redan innan den placerade eleven finns på plats, men i de dokument som ingår i denna studie var denna information ett undantag. Bristen på information betyder att skolstarten kan försvåras och fördröjas på institutionen. Samtidigt säger en elev i vägledningsmaterialet från Skolverket och Socialstyrelsen (2013) att "hänga i luften är det värsta som finns – att inte veta vad som ska hända mig". (s 35)

Det finns personbeskrivningar i ansökan om plats med ord som "hotfull", "utåtagerande", "samarbetssvårigheter", "svagbegåvad" – men oftast ingen eller bristfällig information om tidigare skolgång. En förklaring till bristfällig skolinformation skulle kunna vara att ungdomen inte har varit inskriven på en skola vid placeringstillfället, men vid granskning av detta visade det sig att fem av åtta elever var inskrivna vid en skola när de placerades inom

SiS. I policydokument framgår att placerande socialtjänst vid ansökan om plats ska ange någon form av kontaktperson för skola och om det inte finns en hemskola ska någon på utbildningsförvaltningen anges, men även detta saknas i flera fall. I BBiC- dokumenten är samtliga ungdomars röster hörda. De fem ungdomarna beskriver en skolgång kantad av problem av olika slag, och precis som i tidigare nämnda ADAD-intervjuer (inskrivningsintervju vid ankomst till SiS) uppger en majoritet att de haft svårigheter i skolan före placering. Samtliga ungdomar beskriver vad som inte fungerat i skolan, och det samma gäller vårdnadshavare och tillfrågad skolpersonal. ”Stör andra i skolan”, ”svår att undervisa i vanlig skola”, ”en typisk problemelev” är formuleringar som finns att läsa i den löpande texten i BBiC. Det finns inslag av självkritik hos skolor som lämnat information till dokumentet. ”x har inte fått det stöd som krävdes under sin skoltid”. Även yttre omständigheter lyfts och flyttar fokus från ungdomen som enbart problemskapande ”Hemförhållanden har försvårat, men eleven har stor potential”. Det övergripande intrycket är dock att ungdomarna framställs som problematiska och besvärliga. I denna del lämnas inga förslag på hur man kan arbeta vidare med skolan utan den är enbart beskrivande kring den skolsituation som varit eller som råder vid dokumentets upprättande.

SiS utredning - elevintervjuer

I intervjudelen i SiS egen utredning uppger majoriteten av eleverna förhoppningar, alternativt tydliga mål med en fortsatt skolgång. Denna intervjudel är tagen ur det pedagogiska utlåtande som ingår i en SiS-utredning där eleven alltid intervjuas kring tidigare skolgång, nutid och tankar om framtiden. Då ingen av eleverna har en avklarad grundskola bakom sig rör målen att bli gymnasiebehörig, alternativt att bli antagen till ett specifikt program. Samtliga elever har ett skolrelaterat mål med sin framtid, samtidigt som det i den initiala kontakten med SiS helt kan saknas information kring tidigare skolgång. Ungdomarna uttrycker att:

- ”Min dröm är att komma in på byggprogrammet. Fast det kommer aldrig gå!”
- ”Jag skulle vilja arbeta med finsnickeri. Jag har gjort möbler tidigare och är duktig praktiskt.”
- ”Jag vill i alla fall gå klart grundskolan. Jag är inte dum i huvudet.”
- ”Jag skiter i skolan. Jag vill bara vara fri och slippa vara inlåst. Förut ville jag jobba med att rita hus.”

I samtliga dessa exempel synliggörs drömmar och planer kring skolgång, alternativt tidigare drömmar och planer. Trots att många av eleverna kan ange tydliga mål har de dock små förhoppningar kring om de kommer kunna uppfylla sina drömmar. De flesta beskriver att skolan aldrig varit något för dem, och att även om det funnits några lärare de haft bra kontakt med har de flesta lärarna nog mest blivit lättade när de varit frånvarande. ”Man kunde se hos vissa lärare att de blev besvikna när man dök upp. Det syntes i ögonen.” Många av ungdomarna uppger också att de varit mycket i skolan, men kanske inte alltid där de förväntats vara. De har uppehållit sig i skollokaler för där fanns vännerna, men inte på själva lektionerna. ”Jag hade typ hundra procents frånvaro. Fast jag var i skolan varje dag. I korridoren.” Här förefaller ungdomarna själva försöka konstruera sig själva som skolelever. Eleverna är dock väl medvetna om att de inte riktigt passat in i skolan av olika anledningar, då de bland annat märkt detta på omgivningarnas rektioner som i citaten ovan.

Den sociala praktiken

I en klassrumsmiljö på en SiS-institution finns mycket som känns igen från en skola i det allmänna skolväsendet. Det finns bokhyllor med mycket böcker i, det står datorer i nästan

varje klassrum, det finns digitala verktyg som till exempel iPads och mycket annat som känns igen från vilken gymnasieskola som helst i Sverige. Men det finns också en hel del som är markant annorlunda. Det finns fönster som inte går att öppna, datorerna är inte alltid uppkopplade till Internet, om Internet finns så är Internettillgången styrd och mycket begränsad, samtliga lärare bär larm, utanför vissa fönster syns höga staket och taggtråd – alltså en skola som inte alls ser ut som en vanlig skola. I de observationer som gjordes framgick att allt som kopplas till säkerhet går först. Under ett lektionstillfälle som studerades fick lektionen avbrytas och en visitation fick genomföras. Denna visitation – ytlig kroppsbesiktning utanpå kläderna – genomfördes av behandlingsassistenter. Anledningen till att detta inte kunde vänta till efter skoltid var att säkerställa att ingen lämnade skollokaler med något otillåtet på sig. Det skedde även att elever hämtades från lektion när deras socialtjänst eller advokat ringde. Tydliga exempel på att institutionsdiskursen är rådande inom SiS och att skolan kommer i andra hand.

Det är förståeligt att säkerheten är en förutsättning för att skolan och vardagslivet ska fungera på en institution, men oavsett orsak så är det ändå svårt att uppleva känslan av ”en riktig skola” när lektioner avbryts och oro uppstår. Säkerheten kommer främst inom SiS och det är också anledningen till att SiS får lov att göra avsteg gällande skollokaler och skolmiljö (SFS, 2008:10). De höga krav på säkerhet som råder inom SiS tillhör en tydlig *institutionsdiskurs* som blir styrande och som dominerar även *skoldiskursen*, därav undantaget i skollagen gällande skolmiljö. En krock mellan en skoldiskurs kring hur ett klassrum ska och bör se ut, och en institutions krav på säkerhet och ordning. Vidare finns det fysiska gränser som omöjliggör för eleverna själva att avgöra var de vill vara och i vilka rum de kan vistas i. Man kan i elevintervjuerna från SiS-utredningarna hitta citat som ”det är inte som en riktig skola” eller ”jag ska börja plugga på riktigt när jag är i en riktig skola igen”. Dessa citat tyder på att ungdomarna inte upplever att de går i en riktig skola trots att skollagen gäller även SiS, och trots att de möts av legitimerade lärare med rätt utbildning för ämnet. De förefaller påverkas av de diskurskrockar som synliggörs i skolans fysiska miljö. På en av avdelningarna där skola bedrivs har eleverna själva varit med och skapat en utemiljö med altaner i etage, blomsterarrangemang och träningsmöjligheter. Denna utomhusmiljö kan sägas vara som dessa ungdomars skolgård. Här tycks man ha lyckats förena de krav på säkerhet som finns med en trevlig och harmonisk utemiljö som inte signalerar institutionsvård.

Sammanfattning

SiS, SPSM och socialtjänsten är i sina presentationer av de dokument som studerats tydliga med att skola och utbildning är en viktig del i ett placerat barns vård och behandling under den tid som man vistas på institution. Här lyfts de placerade barnen och ungdomarna även som skolelever i både formuleringar och lagkrav. I studien framkommer att flera samverkande myndigheter som SPSM, SiS och socialtjänsten i teorin hittat modeller och dokumentmallar som tydligt ska visa på och informera mottagande institution vad varje enskild elev behöver gällande skolgång, men i de studerade elevernas dokumentation återfinns sällan information i enlighet med de riktlinjer som finns. En tydlig skoldiskurs synliggörs dock i de policydokument och lagtexter som rör SiS skola, och framträder också tydligt i utformningen av de konkreta elevdokument som studerats. Tydligheten består i att det finns rubriker, och ibland underrubriker, i samtliga studerade dokument som berör skola och utbildning. Det finns även utrymme för att ungdomens egen röst kring skola ska synliggöras, och till viss del

även vårdnadshavarens. I de dokument som ska färdigställas före en placering (ansökan om plats, BBiC och SiSam) är det placerande kommuns socialtjänst som är ansvarig för att dokumenten färdigställs, men det tydliggörs i policydokumenten att det ska göras i samförstånd med hemskolan eller ansvarig på skol- och utbildningsförvaltning (Socialstyrelsen & Skolverket, 2013). Trots vad man får hoppas goda intentioner påverkar formuleringar och ordval kring ungdomarna, och signalerar och konstruerar snarare identiteter som ”icke-elever” än som ”skolelever”.

Den diskurs som styr en institution, vilket i denna studie benämns *institutionsdiskurs*, blir synlig i texten då många begrepp som används går att koppla till tvång och tvångsvård. ”Vård går ej att bedrivas på frivillig basis”, ”tvångsåtgärder måste sättas in”, ”vårdsammanbrott i öppnare former” – utdrag ur ansökan om plats. Då de ungdomar vars dokument studerats inte längre har skolplikt är således en fortsatt skolgång frivilligt för dem, men i dessa dokument kan man vid första anblicken göra antagandet att även skolgången faller under någon form av tvång. Det finns vidare en brist på balans mellan ord/uttryck i texterna som rör behandling och ord/uttryck som kan kopplas till skola. Majoriteten av uttrycken hör ihop med det som får sägas vara en tydlig institutionsdiskurs - *säkerhet, behandlingskollaps, skydd, behandling*. I kritisk diskurs analys (CDA) lyfts maktbegreppet fram (Fairclough, 1998) där utövande av tvång är en extrem ytterlighet av makt. Tvång och makt är inte begrepp som är förenliga med en demokratisk skola, vilket gör att det blir en form av diskurskrock i de elevnära elevdokumenten där institutionsdiskursen förefaller ha övertaget. Avseende diskursordning i den fysiska miljön är det tydligt att det i skolan på SiS finns olika diskurser som existerar parallellt med varandra, men att institutionsdiskursen får sägas vara den dominerar. Undantaget den utemiljö och skolgård som finns knutet till ett av de observerade klassrummen som istället signalerar en harmonisk estetik utan fängelseliknande inslag.

Diskussionsdel

Syftet med denna studie var att med stöd av kritisk diskursanalys (CDA) undersöka hur skolgången skrivs fram i dokument tillhörande en placerad ungdom, och hur de gestaltas i miljön på SiS. Resultatet visar att skolan och planeringen av denna kommer i skymundan för en institutionsplacerad ungdom. I planeringen för vård och behandling förefaller inte alltid skolan prioriteras som en naturlig del. Det språk som används på textnivå och i den diskursiva och sociala praktiken, har betoning på institutionsvård och inte på skolelev och skolgång. Hur kan man lyfta skolan inom SiS och få samtliga berörda aktörer att prioritera och samverka kring skolgången, och planeringen av den samma? Att verka för och att utarbeta en modell för en obruten skolgång för placerade ungdomar har varit ett tydligt uppdrag från regeringen till SPSM, vilket är positivt och ett steg i rätt riktning. Sedan 2015 ska SiSam-dokument med tydligt skoluppdrag finnas för samtliga placerade ungdomar inom SiS (SPSM, 2013). Mycket förefaller ha hänt i teorin, men utan att helt ha implementerats i praktiken. En elev inom SiS erbjuds i dokument och miljö först och främst subjektspositionen ”placerad ungdom” och ”icke-elev”, trots goda intentioner i lagtext och policydokument att stärka skoldiskursen inom SiS och möjliggöra för identitetskonstruktionen *skolelev*. Detta är i mitt tycke ett stort problem för en demokratisk skola som ska verka för en likvärdig skola för samtliga elever oavsett skolform (SFS 2010:800).

Metoddiskussion

Denna kvalitativa studie består av ett mindre antal informanter/dokument och resultaten kan därför inte sägas vara generaliseringsbara, men studien ger ändå en beskrivning av skoldokumentation och till viss del skolmiljön för placerade ungdomar. Den teori och metod som använts i denna studie är kritisk diskurs analys (CDA). CDA har fungerat väl som metod för att ta sig an det gedigna material som analyserats. Faircloughs (1995) tre dimensioner (textnivå, diskursiv praktik, social praktik) har verkat som stöd för att för att sortera allt material, och för att urskilja mönster i texten. Vad gäller observationer har det under studiens gång framkommit att fler observationer eventuellt kunde ha gett mer tyngd till dokumentanalysen, men tidsramen fick styra de begränsade observationer som genomfördes. Man kan anta att fylligare och tätare observationer kunde ha gett fler exempel på de diskurskrockar och den diskursordning som blev synlig i både text och miljö, även den icke-diskursiva sfären kunde ha lyfts fram tydligare. CDA gör anspråk på att vara ”kritisk” och kunna säga något om den samtid och den kontext en viss diskurs verkar i, och även hur olika diskurser förhåller sig till varandra avseende maktposition och diskursordning (Fairclough,1995; Jorgensen & Phillips, 2002). Denna ingång till dokumentanalysen möjliggjorde också att undersöka maktstrukturer och hur olika diskurser påverkar och påverkas av varandra, som till exempel skoldiskurs och institutionsdiskurs.

Vidare har det tidvis varit problematiskt med den hårda sekretess som råder inom SiS då berörda ungdomars identiteter inte under några omständigheter fick röjas. De flesta dokumenten har enbart kunnat studeras på plats på berörd institution, vilket ställt krav på att föra noggranna anteckningar i loggbok (Fangen, 2005). Detta för att kunna använda empirin och koppla samman den med till exempel tidigare forskning, som ofta studerats utanför institutionen via någon sökbas på bibliotek. Det visade sig också att visst material vid inskanning på SiS blivit något svåräst, vilket gjorde att mer tid än beräknat fick avsättas till

att söka efter original i arkiven. Även mängden text i valda dokument översteg vida det förväntade för ett par av de placerade ungdomarna. Den strikta sekretessen omöjliggjorde också att skriva uppsatsen tillsammans med någon som inte var anställd på SiS, vilket kan ha varit en nackdel då det finns en vinst med att diskutera och analysera tillsammans med någon. Samtidigt har möjligheten att skriva enskilt möjliggjort att inga kompromisser behövt göras i det skrivna materialet.

Resultatdiskussion

Initialt fanns en förhoppning att denna studie skulle visa på större förändringar avseende hur skolgången skrivs fram för placerade barn och ungdomar då det skett en stor förändring i svensk skollag gällande särskilda skolformer (SFS, 2010:800). Eventuellt är de tre år som gått sedan lagändringen gjorts för kort tid för att SiS i praktiken ha implementerat de förändringar som ägt rum i teorin. Det kan tyckas anmärkningsvärt att lagändringen för SiS som särskild skolform inte gjordes tidigare än 2015, då problematiken med bristande skolgång för placerade barn belysts i flertalet studier både nationellt och internationellt sedan många år tillbaka (Jmfr Vinnerljung, 1998, 2006). Det förefaller som att den inspektion som gjordes 2014 vägt tyngre för en förändring av skollagen och skolan inom SiS, än vad samstämmig nationell och internationell forskning gjort (SFS 2010:800, Skolinspektionen, 2015).

Diskursordning och identitet

Resultaten som framkommit under arbetets gång är samstämmiga med den nationella och internationella forskning som studerats inom ramen för denna studie (Vinnerljung, 1998, 2006; Hugo, 2013; Wästerfors, 2014; Cameron & Jackson, 2008; Stone, 2007). Skola och utbildning är en stark frisk- och skyddsfaktor, men skolan är lågt prioriterad i planeringen av vård och behandling, vilket synliggörs i de dokument som följer en placerad ungdom. I den diskursiva praktiken erbjuds subjektspositioner som försvårar konstruktionen av identitet som ”skolelev” i det material som distribueras för och inom institutionen. I studien framkommer att samtliga informanter har någon form av plan på fortsatt skolgång, eller önskan om att få arbeta med ett yrke som det krävs en utbildning för. Samtliga informanter har tidigare haft skolproblem av varierande grad, men de uttrycker i elevintervjuer en önskan om hjälp med skola och framtida utbildning. Vikten av skola som del i vård och behandling framställs tydligt i samtliga policydokument (Socialstyrelsen & Skolverket, 2013), men det förefaller inte givet i den diskursiva praktiken att skolgång är en del av denna vård och behandling.

Samtliga ungdomar har mål som rör fortsatt skolgång, vilket framkommer i främst elevintervjuerna som är gjorda inom ramen för en SiS-utredning. I kontrast till detta finns de skoluppdrag (SiSam) som inkommit via placerande socialtjänst, där fortsatta studier inom och efter SiS enbart nämns för en minoritet. De placerade ungdomarna förefaller i studerat material försöka se sig själva som skolelever, medan det i dokumentationen erbjuds och skapas helt andra subjektspositioner där de snarare identifieras som ”icke-elever”. Trots samstämmig forskning och en tydlig samverkansskyldighet får *institutionsdiskursen* makten över *skoldiskursen*. Det är inte enbart det språk som uttrycks i text och miljö som skapar subjektspositioner som försvårar identitetskonstruktionen ”skolelev”, utan även utelämnandet av skolinformation. Här uppstår ett reellt problem då skollagen är tydlig med vilka rättigheter elever inom SiS har, samtidigt som den diskursiva och sociala praktiken inte upplevs ha anammat detta. För barn i samhällsvård är en fungerande skola en enorm skyddsfaktor, samtidigt som förväntningar och krav förefaller anmärkningsvärt låga (Vinnerljung, 1998,

2006). Man bör också ha i åtanke att de flesta studier som gjorts rör barn och ungdomar som placeras i samhällsvård utanför hemmet, med det betyder enbart i undantagsfall en placering inom SiS. De flesta barn som någon gång får samhällsvård får detta i ett familjehem, i en jourfamilj eller på ett hem för vård och behandling (HVB-hem). Stora svårigheter framkommer kring att erbjuda denna grupp placerade barn och ungdomar en adekvat skolgång där samtliga aktörer samverkar. Vilka resultat om fler studier riktade in sig på barn och ungdomar inom SiS?

Den dokumentation som studerats inom ramen för detta arbete är ett axplock av de cirka 1500 barn och ungdomar som passerar inom SiS varje år. De illustrerar hur komplicerat det kan vara avseende samverkan mellan olika myndigheter som har olika lagtexter att förhålla sig till. Det har också visat sig att de flesta av de skoldokument som följer en SiS- elev främst konstrueras av socialtjänsten och ansvarig socialsekreterare, vilket får anses anmärkningsvärt då det är socionomer som arbetar som socialsekreterare och inte pedagogiskt utbildade personer. Den samverkan som bör ske mellan socialtjänst och tidigare skola uteblir ofta, vilket i praktiken innebär att det är socionomer som producerar de skoluppdrag som lärare och potentiella elever har att förhålla sig till inom SiS. Det går inte att avgöra huruvida bristen på skolinformation beror på att den prioriteras bort, eller om det beror på okunskap från den som framställer dokumentet. Det är en socionom som sammanställer ansökan om plats, BBiC (socialtjänstens egen utredning) och skoluppdraget i SiSam. Det är alltså inte säkert att någon med utbildning inom skola och pedagogik varit tillfrågad i dessa dokument, även om man i själva policydokumentet kan läsa att det är i samarbete med hemskolan som skoluppdraget formuleras i SiSam (Statens institutionsstyrelse, 2017: SPSM, 2013).

Professionella kring placerade barn och ungdomar har lågt ställda förväntningar på denna elevgrupp, och skolan prioriteras inte i särskilt hög grad (Vinnerljungs, 1998, 2006). Enligt CDA har den som producerar en text, i det här fallet en socionom, en egen subjeksposition att utgå ifrån vilket också påverkar textens framställning och innehåll (Fairclough, 1992, 1995). Socialtjänsten har socialtjänstlagen att förhålla sig till och är ansvariga för att ansöka om placering på SiS genom LVU-lagen med särskilda bestämmelser för vård av unga (SFS 1990:52). Subjekspositionen "placerande myndighet" kan vara anledningen till att det även i dokument rörande skola främst skapas beskrivningar av elever som problematiska och svåra, och att skolgång och utbildning hamnar i andra hand. En identitetskonstruktion som "skolelev" försvåras. Socialtjänsten förhåller sig främst till en institutionsdiskurs och denna diskurs skapar subjekt som "kriminell", "placerad", "missbrukare" även om detta med största sannolikhet inte är socialtjänstens intention. Det förefaller dock finnas goda intentioner i de styrdokument och policytexter som har studerats vad gäller skolgången för placerade elever. Det tydliggörs varför och hur berörda myndigheter ska samverka kring placerade barns skolgång och det görs tydliga kopplingar till nationell och internationell forskning kring placerade barn och skolproblematik (Socialstyrelsen & Skolverket, 2013). Trots dessa intentioner framkommer i produktionen av elevernas dokumentation en mycket dominerande institutionsdiskurs som framställer dessa elever som allt annat är just elever. De subjekt som skapas och vidmakthålls i dessa dokument är istället "icke-elever". Det står inte i något av de studerade dokumenten att en ungdom inte ska gå i skolan, men genom att helt utelämna skolinformation i texten cementeras bilden av att en elev med SiS som huvudman främst är något annat än just en elev. Hur kan man förändra detta?

Förändringsarbete – att blicka framåt

Det största utmaningen för skolverksamheten inom SiS tycks vara att finna en balans mellan de två stora diskurser som samverkar i en institutionsmiljö – *skoldiskursen* och *institutionsdiskursen*. Dessa två diskurser borde kunna samverka för att ge optimala förutsättningar för varje enskild placerad ungdom. En fungerande skolgång är en viktig faktor för att kunna bli en fungerande samhällsmedborgare i ett demokratiskt samhälle. Ungdomar i samhällsvård är en riskgrupp en fungerande skolgång förbättrar prognosen avsevärt (Vinnerljung 1998,2005; Stone 2007; Cameron & Jackson, 2007 et al). Att SiS 2015, efter kritik från Skolinspektionen, tog ett stort steg mot att likna en skola i det allmänna skolväsendet får ses som positivt. Nu anställs fler och fler legitimerade lärare, och rektorerna har en adekvat utbildning för att kunna sköta det som krävs för att vara chef och juridiskt ansvarig för en skola. Samtidigt som stora förändringar skett i de policydokument som berör skolan inom SiS är det enligt denna diskursanalys en relativt lång väg kvar.

Elever med skolgång inom SiS förefaller inte prioriteras lika högt som de elever som tillhör det allmänna skolväsendet. Kanske kan en förklaring till detta vara som tidigare nämnts att den yrkesgrupp som står bakom många av de dokument som rör en elev inom SiS inte är pedagoger, utan socionomer. Vilka resultat hade framkommit i denna studie om samtliga socialtjänstkontor haft en specialpedagog anställd som kunnat överbrygga klyftan mellan vård och behandling, och skola? Kanske finns det i samhället en syn på omhändertagna barn och ungdomar som en grupp som har mindre värde och därför inte prioriteras. Det är en spekulation, men det skulle kunna finnas strukturer i samhället kring hur man ser på ungdomar i samhällsvård som sedimenterats och är svåra att bryta (Fairclough, 1992; Hugo, 2013; Vinnerljung, 2013) En icke-diskursiv sfär som påverkar och förhindrar förändring trots samstämmig forskning som signalerar skolans värde för att bryta utanförskap och marginalisering. Skolmiljön som trots många drag från den reguljära skolan ändå överskuggas av en institutions höga krav på säkerhet vilket genererar i larm, stängsel, visitationer och andra undantag från skollagen (SFS 2010:800). En mer djupgående studie kring hur miljön påverkar skolgången är ett annat område värt att studera vidare.

Många av de barn och ungdomar som placeras inom SiS har haft andra insatser före placering inom SiS. Om cirka 1500 barn och ungdomar passerar inom SiS varje år innebär det 1500 tillfällen till en möjlig förändring, och ett stopp avseende ett liv i socialt utanförskap. Oavsett om man väljer en humanistisk eller mer ekonomisk infallsvinkel så är detta en grupp elever som kostar samhället stora summor pengar. Alla aktörer borde ha starka skäl att få skolan att bli en viktig, eller kanske den viktigaste delen, i att bryta en ung människas negativa spiral och utanförskap. Det hade varit intressant att undersöka vidare hur till exempel elevhälsan inom SiS kunde samverka med socialtjänsten för att förebygga de glapp som ofta sker i en placerad ungdoms skolgång. En ”skola för alla” borde i ett demokratiskt samhälle gälla alla, inklusive elever placerade inom SiS (Ahlberg, 2015; SFS 2010:800). De åtta ungdomar vars dokument valts ut är en liten avgränsad grupp taget ur ett mycket större sammanhang. Det är dock inte säkert att resultatet skulle ha blivit annorlunda om fler ungdomars dokument granskats, men det hade givit studien mer tyngd. Tydliga paralleller framkommer mellan samhällsvård och en problematisk skolgång, samtidigt som forskningen är överensstämmande kring att en lyckad skolgång är en skyddsfaktor och en lyckad skolgång förbättrar en placerad ungdoms prognos avseende framtiden (Zorc et al, 2013; Vinnerljung, 1998, 2010; Johansson & Höjer, 2012a, 2012b).

Institutionsvård är ett ”sista försök” att hjälpa en ung människa att förändra sin livssituation, innan identiteten som missbrukare och/eller kriminell tar över, men det innebär samtidigt en stor inskränkning av en individs frihet vilket gör att andra insatser ska prövas först. För att lyckas att konstruera och upprätthålla en identitet som skolelev under en placering krävs att det finns en medvetenhet kring vilka subjektpositioner som skapas och erbjuds i en institutionsmiljö. Om de professionella som finns kring en placerad ungdom ser ungdomen som främst något annat än en skolelev finns det stor risk att bilden av att vara ett ”problembarn” cementeras och en positiv förändring försvåras. Det hade varit oerhört intressant att följa skolgången för placerade ungdomar under en längre tid, motsvarande vad som gjorts tidigare inom SiS (Hugo, 2013; Wästerfors, 2014) men nu efter att lagändringen gjordes 2015. I denna studie har inga lärarintervjuer genomförts, vilket också hade varit intressant. Hur ser lärare inom SiS på de elever de undervisar och hur förhåller man sig till att de skoluppdrag man mottar ofta är formulerade av en ansvarig socialsekreterare på socialtjänsten? I ett ännu längre perspektiv hade det varit av värde att jämföra de elever inom SiS som tar betyg och examen under sin placeringstid, med de elever inom SiS som inte deltar i skolan alternativt ej når betyg eller examen. Hur ser deras liv ut som vuxna? Vad skiljer sig åt? Forskare och aktörer inom skola och vård och behandling måste samverka tätare kring den fortsatta utvecklingen för särskilda skolformer. Det behöver finnas engagerade forskare på plats under längre tid både på SiS, men också i samverkan med de aktörer som styr innan själva placeringen av barn och ungdomar. En praktisknära forskning som får den uppmärksamhet som krävs för att förändra skolgången och synen på skola för elever med SiS som huvudman. Ungdomar som egentligen bör betraktas som vanliga elever, även om de under en begränsad tid befinner sig i en lite ovanlig skolmiljö.

Referenslista

- Ahlberg, A. (2016). *Specialpedagogik i ideologi, teori och praktik – att bygga broar*. Stockholm: Liber AB
- Bergström, G. & Boréus, K. (red.) (2012). *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. (3., [utök.] uppl.) Lund: Studentlitteratur.
- Bryman, A. (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber AB
- Dovemark, M. (2012). Utbildning till salu – konkurrens, differentiering och varumärken. *Utbildning & demokrati. Tidskrift för didaktik och utbildningspolitik, vol 26, nr 1, 67–86*.
- Fangen, K. (2005). *Deltagande observation*. Malmö: Liber AB.
- Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough, N. (1995). *Critical Discourse Analysis: The Critical study of language*. London: Longman.
- Fairclough, N & Wodak, R. (1997). Critical Discourse Analysis. I van Dijk, T (Red), *Discourse as Social Action. Discourse Studies 2. A Multidisciplinary Introduction* (s. 258) London:Sage
- Foucault, M. (1972). *Vetandes arkeologi*. Stockholm: Arkiv förlag.
- Gustafsson, J. (2003). *Integration som text, diskursiv praktik och social praktik. En policyetnografisk fallstudie av mötet mellan skolan och förskoleklassen*. (Doctoral thesis, Gothenburg studies in Educational Sciences, 199). Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Hugo, M. (2013). *Meningsfullt lärande i skolverksamheten på särskilda ungdomshem i rapportserien Institutionsvård i fokus. (forskningsrapport, 2013:01)* Stockholm: Statens institutionsstyrelse.
- Höjer, I., Johansson, H., & Hill, M. (2008). The Educational Pathways of Young People from a Public Care Background in Five EU countries. I Cameron, C., Jackson, S. (Ed.), *State of the Art Consolidated Literature Review*. (s. 8-73) London: University of London
- Jackson, S & Cameron, C. (2012). *Final report on the YIPPE project*. UK: University of London
- Johansson, H. & Höjer, I. (2012a). Education for disadvantaged groups – Structural and individual challenges. *Children and Youth Services review, 34, 1135-1142*.

- Johansson, H. & Höjer, I. (2012b). School as an opportunity and resilience factor for young people placed in care. *European Journal of Social Work*, 1-15. <http://dx.doi.org/10.1080/13691457.2012.722984>
- Kvale, S. & Brinkman, S. (2010). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Nilholm, C. & Göransson, K. (2013). Inkluderande undervisning: vad kan man lära av forskningen. Härnösand: Specialpedagogiska skolmyndigheten.
- Skolverket (2011). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011*. Stockholm: Skolverket.
- Skolverket (2011). *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011*. Stockholm: Skolverket
- SFS 1990:52. *Socialtjänstlag*. Stockholm: Socialdepartementet
- SFS 1998:603. *Brottsbalken*. Stockholm: Justitiedepartementet
- SFS 2010:800. *Skollag*. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- SkolFam. *Skolfam ökar chansen för barn i familjehem att lyckas i skolan*. Hämtad 2018-04-27, från http://www.skolfam.se/skolfam_nationellt/
- Skolinspektionen. (2015). *Skolverksamheten vid statens särskilda ungdomshem*. Stockholm: Skolinspektionen
- Socialstyrelsen (2010) *Social rapport*. Stockholm: Socialstyrelsen
- Socialstyrelsen. Skolverket. (2013) *Placerade barns skolgång och hälsa – ett gemensamt ansvar*. Stockholm: Socialstyrelsen. Skolverket.
- Socialstyrelsen. (2015). *Grundbok i BBiC*. Stockholm: Socialstyrelsen
- SOU 2010:95. *Se, tolka och agera – om rätten till likvärdig utbildning*. Stockholm: Fritzes Offentliga Publikationer.
- SPSM. (2013) *SiSam – en samverkansmodell för placerade barn*. Hämtad 2018-02-01, från <https://www.spsm.se/om-oss/samverkan-och-projekt/sisam---en-samverkansmodell-for-placerade-barn/>
- Statens institutionsstyrelse (2012). *Ungdomar intagna på SiS särskilda ungdomshem 2012*. Hämtad 2017-11-24, från <https://www.stat-inst.se/contentassets/2d587aeba00c4f6c94923ecda0d689cc/4-2013-ungdomar-intagna-pa-sis-sarskilda-ungdomshem-2012.pdf>

- Statens institutionsstyrelse. (2016). *Din patientjournal hos SiS*. Hämtad 2017-11-24, från <https://www.stat-inst.se/for-ungdomar-och-klienter/information-till-ungdomar-och-klienter/din-patientjournal-hos-sis/>
- Statens institutionsstyrelse. (2016). *Information om ADAD-intervjun*. Hämtad 2017-10-27, från <https://www.stat-inst.se/for-ungdomar-och-klienter/information-till-ungdomar-och-klienter/information-om-adad-intervjun/>
- Statens institutionsstyrelse. (2017). *SiSam – samverkan för obruten skolgång*. Hämtad 2017-11-02, från <https://www.stat-inst.se/var-verksamhet/skolverksamhet/sisam---samverkan-for-obruten-skolgang/>
- Statens institutionsstyrelse. (2018). *Arbetsbeskrivning – Jobba som lärare*. Hämtad 2018-03-09, från <https://www.stat-inst.se/globalassets/dokument/dokument-till-jobbssidor/jobba-som-larare.pdf>
- Stone, S. (2007). Child maltreatment, out-of-home placement and academic vulnerability: A fifteen – year review of evidence and future directions. *I: Children and Youth services review*, 29, 139 - 161
- Stukat, S. (2011). *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur AB
- Svenska Uneskorådet (2006). *Salamanca deklARATIONEN och Salamanca +10*. Stockholm: Svenska Uneskorådet.
- Sverige. Skolöverstyrelsen. (1980-1986). *Läroplan för grundskolan: Lgr 80*. Stockholm: LiberLäromedel/Utbildningsförl..
- Vinnerljung, B. (1998) Fosterbarns skolgång och utbildning. *Socialvetenskaplig Tidskrift*, 5, 58-80
- Vinnerljung, B. (2006), Fosterbarn som unga vuxna – en översikt av resultat från några nationella registerstudier, *Socialmedicinsk Tidskrift*, 83, 23-35.
- Vinnerljung, B., Berlin, M., & Hjern, A. (2010). *Skolbetyg, utbildning och risker för ogynnsam utveckling hos barn*. Social rapport 2010. Stockholm: Socialstyrelsen
- Vinnerljung, B. (2013). Uppväxtbakgrund, skolmisslyckande och narkotikamissbruk - en registerstudie av 1.4 miljoner svenskar. I P. Johnson & P. Lalander (Red.), *Med narkotikan som följeslagare: femton texter till Bengt Svensson* (s. 139–146). Malmö: Hälsa och samhälle, Malmö högskola.
- Winther Jørgensen, M. & Phillips, L. (2002). *Discourse analysis as theory and method*. London: Sage.
- Wästerfors, D. (2014). *Lektioner i motvind*. Köping: Égalite

Zorc, CS., O'Reilly, AL., Matone, M., Long, J., Watts, CL., Rubin, D. (2013). The relationship of placement experience to school absenteeism and changing schools in young, school-aged children in foster care. *Child and Youth Services Review*, 35, 826 – 833. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2013.02.006>

